

AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASI TƏHSİL NAZIRLIYI
AZƏRBAYCAN DÖVLƏT İQTİSAD UNIVERSİTETİ

Fakultə : «Əmtəəşünaslıq»

Ixtisas : İstehlak mallarının ekspertizası və marketinqi

B U R A X I L I Ş İ Ş İ

***Mövzu:** Gön ayaqqabıların kəmiyyət və keyfiyyətə ekspertizası*

***İşin rəhbəri:** dos. Nağıyev Z.M.*

***Tələbə:** Hüseynova Mahnurə Ağabəy*

***Bölmə:** azərbaycan*

***Qrup:**2322*

«Təsdiq edirəm»

Kafedra müdiri : _____ prof.Ə.P.HƏSƏNOV

B A K I 2015

MÜNDƏRICAT

GİRİŞ	3
I. Mövzunun aktuallığı və respublikada ayaqqabı istehsalının və istehlakının vəziyyəti	5
II. Ayaqqabı istehsalında istifadə olunan gön xammalının tərkibi, quruluşu və xassələri	8
III. Ayaqqabıların keyfiyyətinə qoyulan istehlak xassələri və dağılma topoqrafiyasının səbəblərinin ekspertizası	14
IV. Ayaqqabıların təsnifatı, çeşidi, xarakteristikası	23
V. Ayaqqabıların kəmiyyətə ekspertizası	35
VI. Ayaqqabıların qruplaşdırılması və keyfiyyətə ekspertizası	41
VII. Aparılan eksperimentin planlaşdırılmasının riyazi-statistik metodla təyini	50
NƏTİCƏ VƏ TƏKLİFLƏR	51
ƏDƏBİYYAT	54

GİRİŞ.

Respublikamızın dünya iqtisadiyyatına qoşulması, xarici iqtisadi əlaqələrin genişlənməsi və dövlətarası bağlanmış ticarət-iqtisadi sazişlərin yerinə yetirilməsi ixrac və idxal olunan malların keyfiyyətinə nəzarətin artırılmasını tələb edir.

Hazırkı dövrdə respublikada əhalinin tələbini təmin edə biləcək həcmdə ayaqqabı istehsal edilmədiyindən bu mallar respublikamıza xarici ölkələrdən daxil olur. Bu malların keyfiyyətinə nəzarət etmək üçün yüksək ixtisaslı əmtəəşünas və ekspert kadrların olması olduqca vacibdir. Həmçinin respublika daxilində istehsal olunan ayaqqabı mallarının keyfiyyətini dünya standartı tələblərinə uyğunlaşdırmaq mühüm məsələdir. Bunun üçün birinci növbədə yüksək ixtisaslı kadrlar, müasir texnika ilə silahlanmış fabriklər, eləcə də istehsalın qanunu sayılan dünya standartları lazımdır.

Bildiyimiz kimi, buraxılan məhsulun keyfiyyətinin yüksəlməsi özünü əlavə məhsul kimi göstərir. Klassiklər göstərmişlər ki, keyfiyyətli məhsul istehsal etmək cəmiyyət üçün çox məhsul istehsal etmək deməkdir. Sadə hesablamalar göstərir ki, ölkəmizdə buraxılan ayaqqabıların xidmət müddətini 1% artırmaq əlavə olaraq 7 milyon cüt ayaqqabı buraxmağa bərabərdir. Deməli, müasir elmi tərəqqi şəraitində məhsulun keyfiyyətini fasiləsiz olaraq yüksəltmək problemələrindən daha kəskin, mürəkkəb və əsas problem demək olar ki, yoxdur.

Əhalinin ayaqqabı mallarına olan tələbinin tam və dolğun ödənilməsi üçün elmi cəhətdən əsaslandırılmış səmərəli istehlak normaları işlənib hazırlanmışdır.

Ayaqqabıların səmərəli istehlak normaları dedikdə hər bir əhaliyə ildə lazım olan köhnəlmiş ayaqqabı qarderobu təzələmək üçün ayaqqabıların miqdarı nəzərdə tutulur. Səmərəli istehlak normaları istehlakçıların cins yaş tərkibi üçün hesablanmışdır.

Ayaqqabılar üzrə səmərəli istehlak dəsti hesablanan zaman əhalinin hər bir nəfərinə düşən ayaqqabının sayı, müddəti xidmət (fiziki və mənəvi köhnəlmə), ayaqqabının sutka, saatlarla xidmət müddəti əsas götürülmüşdür. Fiziki

köhnəlmə dedikdə ayaqqabının istifadəyə yararsız hala düşənə qədər lazım olan xidmət müddəti, mənəvi köhnəlmə dedikdə isə ayaqqabının moda və fasonunun dəyişdiyi dövr nəzərdə tutulur.

Ümumiyyətlə, ayaqqabı sənayesi köhnə sənaye sahələrindən hesab olunur. Bu sənaye sahələri artıq dünya miqyasında sürətlə inkişaf edərək, iri mexanikləşdirilmiş sənaye sahələrindən birinə çevrilmişdir. Dünya miqyasında kimya sənayesinin və kənd təsərrüfatının durmadan inkişaf etdirilməsi, ayaqqabı sənayesinin boyaq, sintetik aşılایıcılar, yapışqan və gön xammalı və s. materiallara olan tələbatını ödəməyə imkan verir.

Lakin bütün bunlara baxmayaraq nədənsə bizim ölkəmizdə əhalinin tələbini ödəyəcək qədər ayaqqabı istehsalı ciddi problem olaraq hələdə mövcüddür. Bu problemi aradan qaldırmaq və respublikamızda əhalini smərəli ayaqqabı dəstləri ilə təmin etmək üçün gələcəkdə ayaqqabı sənayesi üzrə böyük işlər görmək lazımdır.

I. MÖVZUNUN AKTUALLIĞI VƏ RESPUBLİKADA AYAQQABI ISTEHSALININ VƏ İSTEHLAKININ VƏZİYYƏTİ

Müstəqil inkişaf yoluna qədəm qoymuş respublikamız bazar iqtisadiyyatına keçid şəraitində yaşayır. Respubda gedən iqtisadi islahatlar bütün xalq istehlakı malları kimi gön ayaqqabı mallarının da istehsalının kəskin azalmasına səbəb olmuşdur.

Bununla yanaşı respublikanın dünya iqtisadiyyatına qoşulması, xarici iqtisadi əlaqələrin genişlənməsi və dövlətlərarası bağlanmış ticarət-iqtisadi sazişlərin yerinə yetirilməsi ixrac və idxal olunan malların keyfiyyətinə nəzarətin artırılmasını tələb edir.

Hazırkı dövrdə respublikada əhalinin tələbini təmin edəcək həcmdə gön-ayaqqabı malları istehsal edilmədiyindən bu mallar respublikanın daxili bazarına xarici ölkələrdən daxil olur. Bu malların keyfiyyətinə nəzarət etmək üçün yüksək ixtisaslı əmtəəşünas və ekspert kadrlar respublikaya olduqca lazımdır.

Həmçinin respublika daxilində istehsal olunan gön-ayaqqabı mallarının keyfiyyətini dünya standart tələblərinə uyğunlaşdırmaq mühüm məsələlərindəndir. Bunun üçün 1-ci növbədə yüksək ixtisaslı kadrlar, müasir texnika ilə silahlanmış fabriklər, eləcə də istehsalın qanunu sayılan dünya standartları lazımdır.

Bu dövlət əhəmiyyətli problemin həlli üçün həm istehsala kapital qoyuluşu, həmçinin yüksək ixtisaslı kadrların hazırlanması üçün müasir təhsil sistemində uyğun dərslik və dərs vəsaitlərinin işlənilib hazırlanması bir növ zəruriyyətə çevrilmişdir.

Bildiyimiz kimi, buraxılan məhsulun keyfiyyətinin yüksəldilməsi özünü əlavə məhsul kimi göstərir. Klassiklər göstərmişlər ki, keyfiyyətli məhsul istehsal etmək üçün deməkdir. Müasir elmi-texniki tərəqqi şəraitində məhsulun keyfiyyətinin fasiləsiz olaraq yüksəltmək problemindən daha kəskin, mürəkkəb və əsas problem demək olar ki, yoxdur.

Gön-ayaqqabı malları sənayesi köhnə sənaye sahələrindən hesab olunur. Bu sənaye sahələri artıq dünya miqyasında sürətlə inkişaf edərək iri mexanikləşdirilmiş müstəqil sənaye sahələrindən birinə çevrilmişdir. Dünya miqyasında kimya sənayesinin və kənd təsərrüfatının durmadan inkişaf etdirilməsi ayaqqabı malları sənayesinin boyaq, sintetik aşılایıcılar, yapışqan, gön xammalı və s. materiallara olan tələbatını ödəməyə imkan verir.

Gön və ayaqqabıların mallarının istehsal texnologiyasının təkmilləşdirilməsi sahəsində də əhəmiyyətli nailiyyətlər əldə edilmişdir.

Gön haqqında elmin yaradılması və gön materiallarının keyfiyyətinin yüksəldilməsi, xassələrinin öyrənilməsi, istehsal texnologiyasının təkmilləşdirilməsi sahəsində böyük əməyi rus alimlərindən Q.Q.Povarnini, I.Q.Manoxini, A.A.Zavodskini, N.V.Çernovu, M.E.Serqeyevi və s. göstərmək olar.

Əhalinin gön-ayaqqabı mallarına olan tələbinin tam və dolğun ödənilməsi üçün elmi cəhətdən əsaslandırılmış səmərəli istehlak normaları işlənib hazırlanmışdır.

Ayaqqabıların səmərəli istehlak normaları dedikdə hər bir əhaliyə ildə lazım olan köhnəlmiş ayaqqabı qarderobunu təzələmək üçün ayaqqabıların miqdarı nəzərdə tutulur. Səmərəli istehlak normaları istehlakçıların cins yaş tərkibi üçün hesablanmışdır.

Uşaqlar, məktəblilər, yeniyetmə qız və oğlanlar üçün səmərəli dəst 6 cüt olmalıdır. Ayaqqabılar üzrə səmərəli istehlak dəsti hesablanan zaman əhalinin hər bir nəfərinə düşən ayaqqabının sayı, xidmət müddəti (fiziki və mənəvi köhnəlmə), ayaqqabının sutka, saatlarla xidmət müddəti əsas götürülmüşdür.

Fiziki köhnəlmə dedikdə ayaqqabının istifadəyə yararsız hala düşünə qədər lazım olan xidmət müddəti, mənəvi köhnəlmə dedikdə isə ayaqqabının moda və fasonunun dəyişdiyi dövr nəzərdə tutulur.

Respublikada əhalinin səmərəli ayaqqabı dəsvtləri ilə təmin olunması üçün gələcəkdə gön-ayaqqabı sənayesi üzrə böyük işlər görmək lazımdır.

Əhalinin ayaqqabı mallarına olan tələbatının hərtərəfli ödənilməsi işində ayaqqabı istehsalı sahəsində çalışan əmtəəşünasların, ekspertlərin qarşısında mühüm vəzifələr durur. Onların istehsalçıların ayaqqabı mallarına olan tələbatını elmi əsaslarla dərinlən öyrənməli, onların keyfiyyətini orqanoleptiki və laboratoriya meğodları ilə dəqiq təyin etməyi bacarmalıdırlar.

Hazırda müxtəlif xarici ölkələrdən respublikanın daxili bazarına gön ayaqqabı malları daxil olur. Əmtəəşünas və ekspertlərin müasir dövrdə əsas vəzifəsi respublikaya idxal olunan bu malların keyfiyyətini dəqiq təyin etmək və bazara keyfiyyətsiz malların daxil olmasının qarşısına sipər çəkməkdən ibarət olmalıdır.

Ona görə də əmtəəşünas və ekspertlər ayaqqabı istehsalında tətbiq olunan təbii və süni materialların xassələrini, ayaqqabıların istehsal üsulunu, çeşid müxtəlifliyini və onlara verilən tələbləri dərinlən bilməlidirlər. Bu işdə təqdim olunan dərslinin onlara böyük köməyi ola bilər.

II. AYAQQABI İSTEHSALINDA İSTİFADƏ OLUNAN GÖN XAMMALININ TƏRKİBİ, QURULUŞU VƏ XASSƏLƏRİ

Ayaqqabılar müxtəlif növ xassələri özündə birləşdirir ki, bu da ayaqqabı və digər məmulatların hazırlanması üçün onu qiymətli materiala çevirir. Gönün xassələri, onun kimyəvi tərkibindən, quruluşundan çox asılıdır. Bununla yanaşı müxtəlif növ gönlər bir çox oxşar xassələrə malik olur ki, bunun da əsasını nisbətən eyni quruluşlu olan xam dəri təşkil etməsi sayılır. Bu cəhət müxtəlif növ gönlərin keyfiyyətini vahid metodla qiymətləndirməyə imkan verir.

Gönlərin keyfiyyəti fiziki-mexaniki göstəricilər və kimyəvi tərkibi ilə xarakterizə edilir ki, onların da əsasları standartla normalaşdırılır. Kimyəvi tərkib göstəriciləri böyük rol oynayır, onlar gönün keyfiyyətinin fiziki-mexaniki xassə göstəriciləri üzrə xarakterini və gönün emalının düzgünlüyünə nəzarəti bir növ tamamlamış olur.

Ayaqqabı istehsalında işlədilən gönlərin istehlak xassələrinin hazırkı dövrə qədər elmi cəhətdən əsaslandırılmış təsnifatı verilməmişdir. Gönlərin istehlak xassələri 1-ci səviyyədə istismar xassələrinə və estetik xassələrə bölünür.

İstismar xassələri öz növbəsində funksional, ergonomik, təhlükəsizlik, uzunömürlülük, xarici görünüş kimi xassələrə bölünürlər. Standarta əsasən gönlərin əsas istehlak xassələrini qalınlıq, həcm, çəki, xüsusi çəki, məsaməlilik, hava keçirmə, sıxlıq, buxarkeçirmə, sukeçirmə, dartılma zamanı möhkəmlik həddi, üz qatının dartılmaya davamlılığı.

Uzanması, sürtünməyə müqaviməti və s. kimi göstəricilərə ayırmaq olar. Məsələn, hazır gönün qalınlığı xam malın qalınlığından və emal xüsusiyyətlərindən asılıdır. Belə ki, gönlərin arayışlandırılması zamanı mexaniki əməliyyatlar nəticəsində gönün qalınlığı əhəmiyyətli dərəcədə dəyişir.

Standartın tələbinə əsasən ayaqqabıları üçün olan gönlərinin qalınlığı 0,4-2,5 mm, altlıq gönlərin qalınlığı isə 1,5-6 mm-ə qədər olur.

Ayaqqabı gönlərinin qalınlığı onun təyinatına təsir göstərən ən mühüm amildir. Beləki, zərif xrom gönləri uşaq ayaqqabıları üçün, orta qalınlıqda olan gönlər qadın, qız, oğlan, kişi ayaqqabıları üçün, nisbətən qalın xrom gönləri isə uzunboğaz çəkmələrin hissələri üçün tətbiq edilir. Daha qalın cod gönlər ayaqqabıların altına, az qalın gönlər isə içlik üçün işlədilir.

Gönlərin mühüm istehlak xassələrindən biri də onların məsaməliliyi və sıxlığıdır. Gön məsaməli materiallara aid edilir. Gönlər makro, mikro və ultra məsaməli olurlar. Məsaməlilik məsamə həcmnin gön nümunəsinin ümumi həcminə olan nisbəti ilə müəyyən olunur.

Gönlərin sıxlığı əsasən onun məsaməliyindən asılıdır.

Ayaqqabıların alt detallarına işlənən gönlərin məsaməliliyi texniki normativ sənədlərin tələblərinə uyğun olaraq 25-5%, xrom üzdetallar üçün olan xrom gönlərinin isə 45-60%. Gönlərin hava, buxar, su, nəm, istilik keçirmələri də və eləcə də upruqluğu, plastikliyi xeyli dərəcədə gönlərin məsaməlilik dərəcəsindən asılıdır.

Ayaqqabıların gigiyenik xassələrinə təsir göstərən ən mühüm amillərdən biri də onun hazırlanması üçün işlədilən gön materiallarının keçiricilik xassələrinə malik olmasıdır. Gönün keçiricilik xassələrindən ən vacib və praktik əhəmiyyətə malik olanı hava keçirmədir.

Gönün havakeçirmə xassəsi onun məsaməliliyi ilə əlaqədardır. Deməli, məsaməlilik göstəricisi yuxarı olduqca gönün havakeçirmə qabiliyyəti yuxarı olur. Bu baxımdan ən yaxşı havakeçirmə qabiliyyətinə kazeyin örtüklü xrom və eləcə də zamşa gönləri malikdir.

Gönlərin sukeçirmə və nəmçəkmə xassələr gigiyenik xassələr olmaqla bərabər mühüm istismar xarakteri daşıyır. Gönün nəmçəkmə xassəsi müəyyən müddət nəmçəkmiş nümunədə olan rütubətin miqdarı ilə təyin olunur.

Birləşdirilmiş aşılama üsulu ilə emal edilmiş ayaqqabıların alt detallarına işlənən gönlərin iki saatlıq nəmçəkmə göstəricisini normallaşdırır. Belə gönlərin

nəmçəkməsi 60%-dən yuxarı olmamalıdır. Xrom aşılınması ilə emal oluqmuş gönlərin nəm götürməsi 120%-ə qədər ola bilər.

Gönlərin mühüm istehlak xassələrindən biridə onun dartılma zamanı göstərdiyi möhkəmlik həddidir. Gönlərin bu göstəricisi praktik əhəmiyyətə malikdir. Ona görə ki, ayaqqabı istismar zamanı tez-tez dartılma təsirinə məruz qalır. Dartılma zamanı möhkəmlik həddi cırılma yükü adlanır və gönlərin mexaniki xassələrinin xarakteristikası üçün vacibdir. Bu göstəriciyə əsasən xammalın keyfiyyəti barədə müəyyən fikir söyləmək olar.

Dartılma zamanı möhkəmlik həddinə görə müxtəlif gönləri də müqayisə etmək olar. Müqayisə zamanı gönlərin qalınlığını nəzərə almaq lazımdır.

Gönlərin cırılmaya qarşı kifayət qədər davamsızlığı istehsal zamanı nöqsanların yaranmasına və ayaqqabıların sürtünməyə qarşı davamlılığının azalmasına səbəb olur.

Gönlərin möhkəmlik həddi xammaldan, aşılama növündən, bəzəndirilmə xarakterindən və s. asılıdır. Məsələn, xrom aşılınması ilə emal olunmuş gönlər xrom-bitki aşılması ilə aşılınmış gönlərdən daha yüksək möhkəmlik həddinə malik olur. Bu onunla izah edilir ki, xrom gönlərində en kəsiyi vahidinə düşən liflərin miqdarı daha yuxarıdır.

Aparılan tətqiqatlar zamanı məlum olmuşdur ki, dartılma zamanı möhkəmlik həddinə görə şəvret $1,0-1,5 \text{ kqg/mm}^2$, xrom və xrom-bitki aşılması ilə emal edilmiş iri buynuzlu heyvanların gönləri $1,5-3 \text{ kqg/mm}^2$ göstəriciyə malikdir.

Gönün mühüm istehlak xassələrindən biri onun uzanma qabiliyyətinə malik olmasıdır. Gönün uzanma xassəsi ayaqqabının üzünün formaya salınmasında, daha doğrusu, tikiş əməliyyatlarının yerinə yetirilməsində mühüm rol oynayır.

Bununla bərabər, gön materiallarının uzanma xassəsi hazır ayaqqabılarda istismar xarakteri daşıyır və ayaqqabının formasının dəyişməməsi üçün vacibdir. Tikiş texnologiyası göstərir ki, ayaqqabı istehsalında üzlük təyinatlı gönlərin kifayət qədər dartılmaması nəticəsində ayaqqabının xarici görünüşü pisləşir və

məmulat tez deformasiyaya uğrayır. Bunların hamısı nəticə etibarilə hazır ayaqqabının istehlak xassəsinə mənfi təsir göstərir.

Ayaqqabı gönlərinin xarakteristikası üçün uzanmanın tərkib hissəsi onun upruqluq və qalıq uzanmasının da mühüm əhəmiyyəti vardır. Beləki, ayaqqabı gönlərinin upruq uzanması ayaqqabıların istismar zamanı ilkin forma və ölçülərinin saxlanmasını təmin edir.

Onu da qeyd etmək lazımdır ki, gönün uzanma xassəsinə gönün növü, emal və aşılama üsulları, istismar şəraiti və s. təsir göstərir. Beləki, bitki və xrom-bitki aşılması ilə emal edilmiş gönlər hiss ediləcək dərəcədə yüksək palstikliyə malik olurlar.

Ümumiyyətlə, yuxarı deyilənlərdən belə nəticəyə gəlmək olar ki, ayaqqabı gönlərinin uzanması hazır ayaqqabıların estetik xassəsinə də böyük təsir göstərir. Gönlərin uzanma xassəsinin vacibliyini nəzərə alaraq, onun göstəricisini standart üzrə normallaşdırırlar.

Ayaqqabı gönlərinin mühüm istehlak xassələrindən biri də onun sürtünməyə qarşı göstəridiyi müqavimətdir. Gönlərin sürtünməyə müqavimət göstərmə dərəcəsi hazır ayaqqabıların xidmət müddətinə təsir göstərən ən mühüm amillərdən biridir.

Gönlərin sürtünməyə qarşı müqavimət göstəricisi həm də gönlərin davamlılığı haqqında mühakimə yürütməyə imkan verir. Onu da qeyd etmək lazımdır ki, sürtünməyə qarşı müqavimət ayaqqabıların altlıq gönləri üçün daha vacib sayılır.

Ayaqqabıların altlıq gönlərinin sürtünməyə qarşı göstərdiyi müqavimət dərəcəsi xammalın növündən, aşılama üsulundan, arayışlandırma əməliyyatının xarakterindən və digər amillərdən asılıdır.

Gönlərin xassələrinin təhlilini aparmaq üçün daxil olan gön partiyalarından nümunə götürülür. Götürüləcək nümunənin miqdarı aşağıdakı düstur ilə hesablanır.

$$n = 0,2x$$

burada, n – sınaq üçün götürülmüş gönün miqdarı
(beşdən az olmamaq şərtilə)

x – partiyada olan gönün miqdarı.

Göründüyü kimi, daxil olan gön partiyasında gönün miqdarı nə qədər çox olsa, onun keyfiyyətinin qiymətləndirilməsinin nəticəsi də bir o qədər də inandırıcı olar. Əldə edilmiş nəticə qüvvədə olan standartın göstəriciləri ilə müqayisə edilir. Standartdan kənarlaşmaya icazə verilmir.

Ayaqqabı gönlərinin istehlak xassələrinin əmtəəşünaslıq baxımından yararlılıq, erqonomik və estetik xassələrə ayırmaq olar. Ayaqqabı gönlərini keyfiyyətə qəbul edərkən DÜİST-938, 0-75-dən istifadə etmək zəruridir.

Gön istehsalında istifadə edilən dərilərin yararlılığı onun aşağıdakı xassələri ilə təyin edilir; sahəsi boyunca eyni qalınlığa malik olması, ölçüsü, kütləsi, sıxlığı, epidermisin və dərialtı hüceyrə təbəqəsinin qalınlığı, tük örtüyünün inkişaf dərəcəsi, dermanın vəzli və torabənzər qatlarının nisbəti, dermada liflərin toxunma xarakteri, topoqrafik sahələrinin inkişaf dərəcəsi, kimyəvi tərkibi, nöqsanının olması, tük örtüyünün xarakteri.

Dərinin qalınlığı – gönün təyinatını və hər 100 sm^3 sahədən gönün istifadə edilməsini təyin edir. Dərinin qalınlığından asılı olaraq onun dartılma zamanı möhkəmlik həddi və istehsal əməliyyatlarının yerinə yetirilmə vaxtı müəyyənləşdirilir.

Dərinin sahəsi boyunca qalınlığının bərabərliyi böyük əhəmiyyət kəsb edir, biçilməsi asan və yararlı olur. Adətən dərinin qalınlığı bud tərəfindən qarınaltı tərəfə qədər və köndələn istiqamətdə beldən əmək hissələrinə tərəf azalması «qaçıqlıq» adlanır.

Bu hal xüsusən donuz dərilərinə xasdır. Müxtəlif növ xəzlik dəri xammallarında isə dərinin qalınlığı və möhkəmliyi ayrı-ayrı topoqrafik sahələrdə gözə çarpacaq dərəcədə dəyişir. Adətən dərinin kürək tərəfi mexaniki cəhətdən çox möhkəm olur.

Dərinin sahəsi – onun biçilmə xassələrini təyin edir. Gön istehsalında sahəsi 20 dm^2 –dən az olan dərilərin emalı sərfəli deyil. Dərinin kütləsi iribuynuzlu heyvanların, at və digər heyvan dərilərinin istehsal partiyası üçün qəbulunda böyük

rol oynayır. Kütləsinə görə yaxın olan dəriləri eyni partiyaya aid edirlər. Qoyun, keçi və həm də donuz dərilərini gön istehsalı zavodlarında sahələrinə görə istehsal partiyalarına ayırırlar.

Dərinin sıxlığı – onların emal müddətini təyin edir, yəni əsas etibarilə onlarda müxtəlif maddələrin diffuziya sürətinə və dartılma zamanı möhkəmlik həddinə təsir edir.

Epidermisin qalınlığı – dermanın yararlı sahəsinə müəyyən dərəcədə təsir edir. Epidermis nə qədər nazı olsa dermanın çıxımı o qədər çox olar.

Tük örtüyünün inkişaf dərəcəsi dermanın çıxımına təsir edir. Tük örtüyü çox inkişaf edərsə, dermanın çıxımı az olur, çünki xammal kütləsinə yunun kütləsi də aiddir.

Dərialtı hüceyrənin qalınlığı xammalın xarakterindən asılı olaraq çox dəyişir. Dəri kütləsinin 10-25%-i dərialtı hüceyrə təbəqəsinin payına düşür. Dərialtı hüceyrə təbəqəsinin qalınlığı az olduqca, hazır məhsulun yararlı hissəsi artır, tullantı azalır.

Dermanın torabənzər qatı dərinin dartılma ərəfəsində möhkəmliyinə, vəz qatı isə gönün yumşaqlığına təsir edir.

Derma liflərinin toxunma xarakteri dermanın xassəsinə artıq dərəcədə təsir edir. Liflərin toxunma bucağı və toxunma sıxlığı dərinin və hazır məhsulun fiziki-mexaniki xassələrini təyin edir.

Dərinin kimyəvi tərkibi onun ümumi xassəsinə təsir edir. Dərinin ən əsas və ən vacib tərkib hissəsi zülallardır. Gön xammalı üçün bu, kollagendən ibarətdir.

Nöqsanların olması gön xammallarının keyfiyyətini təyin edir. Aydındır ki, nöqsanlar nə qədər ciddi və çox olarsa dərinin qiymətli topoqrafik sahələrini yararsızlaşdırır və keyfiyyəti pisləşir.

Tük örtüyünün xarakteri və onun qorunub saxlanması gön dərilərinin keyfiyyətinin təyininə vacib rol oynayır.

III. AYAQQABILARIN KEYFIYYƏTİNƏ QOYULAN İSTEHLAK XASSƏLƏRİ VƏ DAĞILMA TOPOQRAFIYASININ SƏBƏBLƏRİNİN EKSPERTİZASI

Hər bir ayaqqabı növünə qarşı ümumi tələblər qoyulur. Ayaqqabılara qoyulan ümumi tələblər birinci növbədə onun təyinatı, istehlak şəraitinin müxtəlifliyi, geyilməsi, mövsümü və s. amillərlə sıx surətdə bağlıdır.

Ayaqqabının əsas vəzifəsi insan ayağını xarici təsirlərdən, yəni rütubətdən, aşağı və yuxarı temperaturdan, mexaniki zədələnmələrdən, elektrik təsirlərindən, ziyanverici həşəratların təsirindən qorumaqdan, habelə insan ayağının normal rahatlığını, hərəkət funksiyasını təmin etməkdən ibarətdir.

Bütün bunların hamısı birlikdə ayaqqabıların yunksional tələblərini təşkil edir ki, bu da öz növbəsində ergonomik, gigiyenik və estetik tələblərlə xarakterizə edilir.

Ergonomik tələblər dedikdə, hər bir növ ayaqqabının konstruksiyasının insan ayağının anatomik quruluşuna uyğunluğu, onun insanın antropometrik və fizioloji bədən xüsusiyyətlərinə tam cavab verməsi və uyğunlaşması başa düşülür.

Antropometrik göstəricilər ayaqqabının insan ayağına bütün əlamətlər üzrə uyğun gəlməsi ilə xarakterizə edilir. Hər bir ayaqqabı formasına, konstruksiyasına, ölçülərinə görə insan ayağının anatomik quruluşuna uyğun gəlməlidir.

Məlumdur ki, insan yeriyərkən, yüyürərkən, tullanarkən onun ayağı ölçücə dəyişir. Məsələn, maksimum qatlanma zamanı ayağın barmaq dəsti hissəsində 6-8% normadan artıq genişlənmə baş verir. Bunun nəticəsində ayaqqabının üz detallarında hiss edilən dərəcədə dəyişiklik yaranır.

Ayaqqabının konstruksiyası səmərəli olmaqla bərabər istehlak zamanı lazımı rahatlığı təmin etməli, ayağa geyilən zaman heç bir çətinlik yaratmamalı, ayaqda etibarlı durmalı və ayaqqabının hissələri istənilən tələblərə cavab verməlidir.

Fizioloji göstəricilər dedikdə, ayaqqabı geyilən zaman onun insanın normal təzyiqinə davam gətirməsi, ayaqqabı tərəfindən ayağın dərisinə təsir edə biləcək

artıq qüvvənin olmaması başa düşülür. Hər bir cüt ayaqqabıdan tələb edilir ki, o geyilən zaman ayağın barmaq dəsti nahiyyəsində müəyyən elastikliyi təmin edə bilsin.

Əks halda insan yeriyən zaman barmaq dəstindən ayağın qatlanması üçün artıq qüvvə tələb edilir ki, bu da insanın tez yorulmasına səbəb olur.

Gigiyenik tələblər ayaqqabı daxilində insan ayağının normal fəaliyyəti üçün lazımi mikroiqlim mühitinin yaradılması ilə xarakterizə edilir. Normal temperatur şəraitində ayağın üst səthində temperatur müsbət $19-33^{\circ}\text{C}$ arasında olmalıdır.

Temperaturanın $+33^{\circ}\text{C}$ –dən artıq olması ayağın qızmasını və $+18^{\circ}\text{C}$ -dən aşağı olması ilə ayağın soyumasına, ayaqda bəzi ağrıların və qorxulu xəstəliklərin yaranmasına səbəb olur.

Bu nöqteyi-nəzərdən isti sexlərdə və rayonlarda geyilən ayaqqabılar insan ayağının göstərilən normadan artıq qızmasına imkan verməməlidir. Deməli, daha səmərəli göstəriciyə malik olan ayaqqabı yaxşı istilik saxlama xassəsinə cavab verməlidir.

Məlum olduğu kimi, insanın həyat fəaliyyəti prosesində onun bədənindən, o cümlədən ayağından fasiləsiz olaraq rütubət və tər ayrılır. Normal iqlim şəraitində bu göstərici bir saat ərzində 0,5-1,5 mq-a çata bilər.

Lakin temperatur 30°C -dən yuxarı olduqda, habelə intensiv iş şəraitində bu göstərici 1 saat ərzində 6-8 mq-a çata bilər. Odur ki, ayaqdan ayrılan tərkib ayaqqabı materialları tərəfindən sorulmalı və xarici mühitə ötürülməlidir. Hər bir ayaqqabı materialları lazımi hiqroskopikliyə, buxar keçirməyə, rütubət götürməyə, özündən rütubəti ətraf mühitə ötürmək kimi vacib xassələrə malik olmalıdır.

Estetik tələblər gön-ayaqqabıların keyfiyyətinə qoyulan ən vacib istehlak xassələrindən birisi sayılır. Çünki, ayaqqabı insan geyiminin ansamblına daxil olan əsas geyim növlərindən birisi sayılmaqla, nəinki bir ayaqqabı kimi öz funksiyasını yerinə yetirməlidir, eyni zamanda əksəriyyət hallarda insanın estetik tələblərinin ödənilməsinə də xidmət etməlidir.

Texniki-iqtisadi tələblər də öz növbəsində gön-ayaqqabıların keyfiyyətinə qoyulan ümumi tələblər sırasına daxil olub öz növbəsində bir neçə amillərdən asılıdır. Ayaqqabının istehsalı zamanı yüksək məhsuldarlıq təmin edilməli, ayaqqabı üçün seçilmiş konstruksiya, model iqtisadi cəhətdən səmərəli olmalıdır.

Ayaqqabının hazırlanmasına az material sərf olunmalı, üzlük detallarının formaya salınması, unifikasiya dərəcəsi texniki- iqtisadi cəhətdən səmərəli olmalıdır.

Gön ayaqqabıların keyfiyyətinə qarşı qoyulan ümumi tələblər eyni zamanda onların ayrı-ayrı qruplarından, tiplərindən, geyilmə şəraitindən, habelə cins-yaş xüsusiyyətlərindən asılıdır.

Gön ayaqqabıların istehlak xassələri dedikdə, məmulatın hazırlanması, istehsalı və saxlanması zamanı meydana çıxan obyektiv xüsusiyyətlər başa düşülməlidir.

Ayaqqabının keyfiyyəti dedikdə, elə xassələrin cəmi başa düşülür ki, bunlar ayaqqabının təyinatından asılı olaraq müəyyən istehlak tələblərini ödəmək qabiliyyətinə malikdir.

Bildiyimiz kimi, ayaqqabı müxtəlif xassəli xam materiallardan tikilərək öz aralarında müxtəlif üsullarda birləşdirilmiş ayrı-ayrı detal və qovşaqlardan təşkil edilmişdir. Buna görə də ayaqqabıların xassələrinin öyrənilməsi çox mürəkkəbdir. Odur ki, hər bir xassə bir çox amillərdən asılı olduğundan hər bir amilin ayrılıqda və yaxud da birlikdə məmulatın xassə göstəricilərinə təsir dərəcəsini dəqiqləşdirmək çox vaxt çətin olur.

Gön ayaqqabıların xassələrinin dəqiq təsnifatı, keyfiyyətin idarə edilməsi üzrə qəbul edilmiş standartlarda göstərilən qruplaşdırma kimi hələlilik tam qaydada təkmilləşdirilməmişdir. Bu və ya digər növ ayaqqabıların xassələri istehlak zamanı meydana çıxdığından xassələr bir-biri ilə o qədər qarşılıqlı əlaqədardır ki, onların təsnifatı da yalnız şərti xarakter daşıyır.

Gön-ayaqqabıların xassələrinə – ergonomik, gigiyenik, uzunömürlülük, təmirə yararlılıq, estetik, texniki-iqtisadi xassələr aiddir.

Erqonomik xassələr insan məlumat-mühit sisteminin qarşılıqlı təsirini xarakterizə edir. Burada insan istehlakçı rolunda çıxış edir. Erqonomik xassələr işləyən, yaxud istirahət edən adama və istehlak edilən məmulata təsir edən bütün amilləri özündə cəmləşdirir.

Məlumdur ki, həm istismar zamanı xarici mühit və həm də ayaqqabının özü insan pəncəsinə və onun əhval-ruhiyyəsinə müəyyən dərəcədə təsir göstərir. Erqonomik xassə antropometriki və fizioloji xassə yarımqruplarına bölünür.

Ayaqqabının antropometrik xassə göstəricilərinə ayaqqabının ölçüsü, doluluğu, forması, bərk dabandalı detalının hündürlüyü, yan və boğaz hissəsinin eni, dabanının hündürlüyü və s. daxildir.

Bunların əhəmiyyətli cəhətləri pəncənin ölçü nişanələrini və ayaqqabını təcrübəvi qaydada ölçməklə alınan nəticələri təhlil etməklə dəqiqləşdirilir. Ölçü nişanələrindən bir qismi pəncənin ölçüsü, ayaqqabının burun hissəsinin forması kimi ölçülər ayaqqabı qəliblərinə dair Dövlət standartları ilə normallaşdırılır.

Ayaqqabının ölçüsü və forması saxlanma və geyilmə zamanı müəyyən dəyişikliklərə məruz qalır. Belə ki, ayaqqabı qəlibdən çıxarıldıqdan sonra islanma və quruma nəticəsində istehlak zamanı pəncədə yaranan təzyiq təsirindən ayaqqabının forması və ölçüsü dəyişilə bilər.

Satış prosesində ayaqqabı formasının uyğunluğu ayağı bir neçə yerindən ölçməklə təyin edilir. Laboratoriya şəratində bu məqsədlə tenzometriyaya əsaslanan bir sıra xüsusi metodlardan istifadə edilir.

Fizioloji xassələr ayaqqabının insanın fizioloji imkanlarına uyğunluğunu xarakterizə edir. Buraya ayaqqabının çəkisi, elastikliyi, pəncə əzələlərində əlavə təzyiqin yaranması, alt detalının amortizasiya qabiliyyəti, fraksion xassələr daxildir.

Ayaqqabının çəkisi. Ayaqqabının çəkisi onun gigiyenik xassələrinə də müəyyən dərəcədə təsir göstərir. Belə ki, çəki göstəricisi ayaqqabının geyilməsi zamanı, həm onun rahatlığına, həm də insanın yorulmasına həlledici surətdə təsir edir.

Bundan əlavə ağır çəkili ayaqqabıda yeri-yerə həddən artıq qüvvə sərf edilir. Odur ki, hər bir ayaqqabı kompleks xassələrə malik olmaqla minimum çəki göstəricisinə cavab verməlidir. Bəzi hallarda yüksək kütləyə malik olması birinci növbədə onun istismar şəraitinin spesifik xüsusiyyətlərindən asılıdır.

Belə ayaqqabılara trampilindən tullananlar, xizəkdə sürüşənlər və s. üçün ayaqqabıları misal göstərmək olar. Ayaqqabının çəkisi materiallardan, detalların qalınlığından, metal bərkidicilərinin miqdarından da çox asılıdır.

Gün ayaqqabılarının ən çox tez-tez dəyişən xassələrindən birisi ayaqqabının çəkisidir. Hər bir tay ayaqqabının çəkisini dəqiq olaraq tərəzidə çəkməklə təyin edirlər. Kiçik ölçülü və yüngül ayaqqabılar üçün hər bir tayının çəki göstəricisi 0,5-dən 0,2 kq-a yuftdan olan çəkilər üçün isə bu göstərici 1,0-1,2 kq-a çata bilər.

Yuxarıda göstərildiyi kimi ayaqqabının çəkisinin ölçüsündən əlavə, alt materialının növü, ayaqqabının konstruksiyası və hazırlanması texnologiyası da əsaslı təsir göstərir. Eyni qrupa və növə aid olan ayaqqabının üz materialının xassəsindən asılı olaraq ayaqqabının çəkisinin dəyişməsi təsadüfi haldır.

Belə ki, eyni tip ayaqqabıda üzünün konstruksiyası demək olar ki, eynidir, lakin üz materiallarının qalınlığı və sıxlığı az olsa da fərqlənə bilər. Yuft ayaqqabılarından başqa qalan ayaqqabıların üz detallarının çəkisi ayaqqabının ümumi çəkisinin 15 – 80%-ə qədərini təşkil edir.

Lakin yuft çəkmələrində bu göstərici 40% və bəzən isə bundan çox olur. Odur ki, zaqatovka detallarının çəkisinin azaldılması yolu ilə ayaqqabının çəkisini azaltmaq mümkündür.

Ayaqqabının çəkisinə təsir edən əsas amillərdən biri onun konstruksiya xüsusiyyəti və altı üçün lazımi materialın seçilməsidir. Konstruksiyasından və alt materialının üzünə bərkidilməsi üsulundan asılı olaraq ayaqqabının çəkisinin dəyişməsi həqiqi haldır. Çünki burada müxtəlif qalınlıqda ayaqqabı materialından istifadə edildiyi üçün ayaqqabının ümumi çəkisinə təsir edən detallara altlıq, içlik və daban detalları aiddir.

Belə ki, ayaqqabının növündən asılı olaraq onun altlığı ayaqqabının ümumi çəkisinin 15 – 40%-ə qədərini, dabanı isə 8 – 30 və iç detalı isə 12 – 20%-ə qədərini təşkil edə bilər.

Məlumatlar göstərir ki, ən çox ağır çəkiyə malik bərkidilmə üsulu vint-mıx üsulu sayılır. Bu növ bərkidilmə üsulunun ayaqqabının ümumi çəkisinə təsiri ayaqqabı istehsalında alt materialının uzunə bərkidilməsi üçün vint və mıxlardan istifadə edilməsi hesabına deyil, eyni zamanda digər detalların dartılıb içlik və altlıq materialına bərkidilməsində istifadə olunan qarmaqlar və sancaqlar hesabına da ola bilər.

Bundan başqa bu üsul zamanı qalın içlik və altlıq materialından istifadə edilməlidir ki, alınan bərkidilmə lazımı davamlığa malik olsun. Məmulatlardan göündüyü kimi, içlik detalının 3 – 3,5 mm-dən və altlıq isə 5 mm-dən az olmaması bu üsulla lazımı bərkidilmə davamlılığı yarada bilməz.

Bundan əlavə, vint-mıx üsulu ilə bərkidilmə alt material kimi məsaməli rezindən istifadə edilə bilmədiyindən ayaqqabının çəkisi də ağırlaşır. Habelə alt rezindən olan mıx-vint üsulu ilə bərkidilən ayaqqabılarda əlavə olaraq gön qatından içlik detalı kimi istifadə edildiyindən ayaqqabının çəkisi bir o qədər də ağırlaşır.

Nisbətən yüngül çəkili ayaqqabılar yapışqan üsulu ilə altı uzunə bərkidilən ayaqqabılar hesab olunur. Çünki belə ayaqqabılarda metal bərkidicilərindən çox az istifadə edildiyindən ayaqqabıların yapışqan tikişinin davamlılığı altlıq materialının qalınlığından asılı deyildir.

Rant üsulu ilə bərkidilən ayaqqabılar çəki göstəricisinə görə vint-mıx, yapışqan üsulu ilə bərkidilən ayaqqabılar içərisində aralıq vəziyyəti təşkil edir. İçlik detalı olmayan ayaqqabılar ən yüngül çəkili ayaqqabılardır. Bütün bu yuxarıda göstərilənlərdən aydın olur ki, ayaqqabılarının çəkisinin azaldılmasının ən əsas amillərindən birisi onların hazırlanmasına sərf edilən materialların qalınlığının azaldılması imkanındır.

Ümumiyyətlə, ayaqqabıların çəki göstəriciləri standart üzrə normallaşdırılır. Bu cür normalar ayaqqabının növünə, üz materialına, yaş-cins təyinatına, bərkidilmə üsuluna, alt materialının növünə və s. görə diferensiallaşdırılır.

Belə ki, qadın üçün boğazı kirzadan və altı rezindən olan yuft uzunboğaz ayaqqabıların bir tayının çəkisi 700 q-dan, alçaq davamlı içi istiləşdirilmiş xrom gönündən olanlarınkı 450 q-dan, alçaq dabanlı xrom tuflləri üçün isə 240 q-dan çox olmamalıdır.

Ayaqqabının çəkisini hər bir tayını əvvəlcədən, normal temperatur və nisbi rütubətdə müəyyən vaxt saxlayıb tərəzidə 0,1 q dəqiqliyə qədər çəkməklə təyin edirlər.

Ayaqqabının elastikliyi kompleks xassələr içərisində özünə məxsus yer tutmaqla fizioloji nöqteyi-nəzərdən xüsusi əhəmiyyətə malikdir. Bu göstərici ayaqqabının geyilməsi zamanı insan üçün rahatlığı təmin edir. Bir qayda olaraq qaba xassəli ayaqqabılar həddən artıq enerji sərfinə səbəb olmaqla əzələlərin vaxtından əvvəl yorulmasına şərait yaradır ki, bu da istehlak üçün mənfi haldır.

Son vaxtlar əhalinin yüngül və elastik xassəli ayaqqabılara tələbatının artması ilə əlaqədar olaraq ayaqqabıların elastikliyi məsələsi vacib bir problem kimi qarşıya qoyulmuşdur. Bununla əlaqədar olaraq gön ayaqqabıların elastikliyi haqqında çoxlu elmi-tədqiqat işləri aparılmışdır.

Ayaqqabının elastikliyi öz növbəsində bir neçə amillərdən, o cümlədən, alt materialının növündən və xassələrindən, içlik, aralıq və digər detalların qabalığından, altının üzünə bərkidilməsi üsulundan, qalın formalı platformadan, təbəqəli altlıqdan və s. istifadə etmədən çox asılıdır.

Məlumdur ki, ayaqqabının qatlanması zamanı altlıq və içlik detalının ayaqqabının izi istiqamətində dartılma və sıxılması baş verir. Belə halda qaba altlıq xassəli gönün köndələn istiqamətdə sıxılmaya qarşı davamlılığı uzanmaya qarşı davamlılığından demək olar ki, 10 dəfə çoxdur.

Deməli, ayaqqabının elastikliyi onda içlik detalından istifadə edilib edilməməsindən çox asılıdır. Ayaqqabının içliyi üçün nisbətən yumşaq,

hiqroskopik xassəli; elastiki materiallardan, o cümlədən karton, parça və gön materiallarından istifadə edilir.

Ən yaxşı ealstikliyə malik olan ayaqqabılara içliyi olmayan ayaqqabılar aiddir. Belə ki, içliyi olmayan ayaqqabının qatlanmasına sərf edilən qüvvə digər ayaqqabılara nisbətən az olur.

Ayaqqabının elastikliyinə təsir edən əsas amillərdən birisi onun alt materialının növü və xassəsidir. Belə ki, ayaqqabıda gön altlığının məsaməsiz rezinlə əvəz olunması nəticəsində ayaqqabının qatlanmasına sərf edilən qüvvə kəskin azalır. Hətta alt materialı məsaməli rezindən olduqda ayaqqabının qabalığı daha da azalır.

Amortizasiya xassələri dedikdə insan gəzərkən məruz qaldığı zərbə təsirlərinin ayaqqabının alt materialı tərəfindən zəifləndirilməsi qabiliyyəti başa düşülür.

Ayaqqabının amortizasiya qabiliyyəti nə qədər yaxşı olarsa dayaq səthinə düşən təzyiqin səviyyəsi də bir o qədər az olar, pəncəyə güc az düşər və hərəkət prosesində insanda yorğunlaşma da az olar.

Friksion xassələr. Ayaqqabının dayaq səthində sürüşkənliyin olub-olmaması ilə xarakterizə edilir. Sürüşkənlik hərəkət zamanı yorğunluğun meydana çıxmasına güclü təsir göstərir. Ayaqqabı materialının yerlə ilişmə qabiliyyəti alt materiallarının növündən, yer süxurunun növündən, altlıq detalının rəasional çoturlaşdırılmasından, dabanın dayaq səthindən və s. çox asılıdır.

Ayaqqabının gigiyenik xassələrinə istisaxlama, rütubətdən mühafizəetmə, rütubəti və qazı mübadilə etmə, ayaqqabı materiallarından zərərli maddələrin ayrılmaması və elekto-fiziki xassələr aiddir.

Müvafiq standartlarda ayaqqabının ilkin formasını saxlaması burun hissəni və dabandalı detalının bərkliyi üzrə normallaşdırılır.

Istehlak və saxlama prosesində ayaqqabı materilalarının öz tərtibatını saxlamasını orqanoleptik və bəzi hallarda isə müəyyən cihazlar vasitəsilə onun parlaqlığını və rəngini ölçməklə qiymətləndirirlər.

Ayaqqabının təmirə yararlılığı. Ayaqqabının təmirə yararlığı təmirə daha çox ehtiyacı olan altlıq və daban hissələrinin bərkidilməsi ilə xarakterizə olunur.

Məlum olduğu kimi, ayaqqabı təkcə insan geyimi ansamblı içərisində yararlılıq vəzifəsini yerinə yetirmir, həm də adamların estetik tələbatının ödənilməsinə xüsusi yer göstərir. Bu xassələr ayaqqabının kompozisiya bütövlüyü, fasonu və modelinin orijinallığı və s. göstəricilərlə xarakterizə olunur.

Ayaqqabının estetik xassələrinə həmçinin qələbin hazırlanmasının və məmulatın markalanmasının da böyük təsiri vardır.

DÜİST və texniki şərtlər ayaqqabının estetik xassələrinə verilən yalnız bəzi tələbləri özündə əks etdirir. Bunlara misal olaraq astar və üz detallarının kənarlarının emal edilməsi səviyyəsi, altlığın, dabanının üz tərəfinin emal edilməsi, ayaqqabının hər bir tayının rəngi və naxışlarının eyni olması, istifadə edilən furnitura, qaytan və tikiş saplarının ayaqqabının bəzəyinə və üz detallarının rənginə uyğunluğunu göstərmək olar.

Mütəxəssis-ekspertlər məmulatların istehlak xassələrini orta ekspert bal sistemi ilə qiymətləndirirlər. Bütün bədii-estetik göstəricilər üçün 40 balla şkala təklif edilmişdir.

Ayaqqabıların texniki iqtisadi göstəricilərinə sərf edilən əmək tutumu, material və texnoloji avadanlıq sərfi, standartlaşdırılmış detallardan istifadə edilmə dərəcəsi, ayaqqabıların hazırlanmasına və istehsalına sərf edilən xərclər aiddir. Bu göstəricilər istehlak xassələrinə aid olmadıqları üçün əmtəəşünaslıq kursunda tam öyrənilmir.

IV. AYAQQABILARININ TƏSNİFATI, ÇEŞİDİ, XARAKTERİSTİKASI

Ayaqqabıların çeşidinin mürəkkəbliyinə görə qeyri ərzaq malları içərisində ən mürəkkəb mal qrupası sayılır. Bu qrup malların çeşid xarakteristikasının öyrənilməsini asanlaşdırmaq məqsədilə onları müəyyən əlamətlərinə görə təsnifata ayırır və sonra isə hər təsnifat üzrə hər bir ayaqqabı qrupunu ayrı-ayrılıqda öyrənirlər.

Ayaqqabıların belə təsnifləşdirməsinə ayaqqabının təyinatına, istehlakçının cinsinə və yaşına, ölçü və doluluğuna istehsal şəraiti və mövsümünə, üz materialının növünə, ayaqqabının növlərinə, altının üzünə birləşdirilmə və digər əlamətlərinə görə təsnifləşdirilməsi aid edilir.

Ayaqqabılarının çeşidinin formalılaşdırılması başlıca olaraq onların əsas funksiyalarının dəyişməsi: ergonomik, davamlılıq göstəricilərinin, konstruksiyası və estetik tərtibat xüsusiyyətləri müxtəlif materiallardan istifadə etmənin, üzlük detallarının sayının, forması və konstruksiyasının, bəzəndirici elementlərinin, dabanın hündürlüyünün və formasının, habelə digər əsas elementlərinin dəyişdirilməsi hesabına baş verir.

Təyinatına görə ayaqqabılar məişət, idman, istehsalat və tibb ayaqqabılarına ayrılır. Ayaqqabıların bu əlamətlərinə görə təsnifləşdirilməsi onunla izah olunur ki, müxtəlif istehlak şəraitində geyilən ayaqqabılara eyni dərəcədə tələbat qoyulmur. Bəzi hallarda isə ayaqqabıların özlərinə məzsus spesifik xassələri də olmalıdır ki, öz təyinatına uyğunlaşa bilsin.

Cins və yaş xüsusiyyətlərinə görə ayaqqabıları 10 qrupa bölünür: pinetkalar, qusariklər, kiçik yaşlı uşaqlar, məktəbli oğlan və qızlar, oğlanlar, qızlar, qadınlar, kişilər üçün olan ayaqqabılar. Bu qrup ayaqqabıların ştixmassa və həm də metrik sistem üzrə ölçü və doluluqları preykurantda geniş verilmişdir.

Üz materiallarının növünə görə də ayaqqabıları bir-birindən asanlıqla fərqlənirlər. Bu nöqteyi-nəzərdən bütün yaş-cins xüsusiyyətlərinə görə ayaqqabılar

xromdan, yuftdan, süni və sintetik gönlərdən, parçadan, fertdən, kombiniləşdirilmiş materiallardan olan ayaqqabılara ayrılır.

Növlərinə görə ayaqqabılarını kişi və qadın çəkmələrinə, botinkalara və yarımbotinkalara və tufllilərə ayırırlar. Növ müxtəlifliyinə görə gön ayaqqabıları uzunboğaz və qısaboğaz çəkmələrə, botinka-sapojkilərə, opankilərə, mokasinlərə, səndəllərə, çustlara, idman, ev və yol ayaqqabılarına və s. ayrılır.

Bunların içərişində səndəllər, çustlar, ev, yol və idman ayaqqabıları bir-birinə oxşadıqlarına görə «Yüngül ayaqqabılar» adı altında qruplaşdırılır.

Geyilmə mövsümündən asılı olaraq gön ayaqqabılar qışda geyilən isti astarlı, adi parça və gön astarlı, astarsız və ayrı-ayrı detalları astırlı hazırlanır.

Ayağa geyinilməsinə görə gön ayaqqabıları qaytanlı, düyməli, knopkalı, rezinli, zəncirbəndli və yaxud bərkidicisi olmayan formalardan hazırlanır.

Altlıq materialın növünə görə gön ayaqqabıları da gır-girilərindən asanlıqla fərqləndirirlər. Məsələn, altı göndən, məsaməli və monolit rezindən, süni gön materiallarından, plastik kütlədən, keçədən və s. olan ayaqqabı növlərinə bölünür.

Alt materialının üzünə bərkidilməsi üsullarından asılı olaraq gön ayaqqabıları kimyəvi üsulla, sap tikişi, vint-mıx və bu üsulların birgə tətbiqi ilə hazırlanan ayaqqabılara ayrılır.

Dabanın hündürlüyünə görə ayaqqabılar dabansız, alçaq dabanlı, orta dabanlı və xüsusi hündür dabanlı ayaqqabılara ayrılır.

Üz materialının rənginə görə gön ayaqqabıları qara, qəhvəyi, açıq parlaq, təbii və iki rəngli ayaqqabılara ayrılır.

Tikilmə xarakterinə görə gön ayaqqabıları kütləvi və model ayaqqabılara bölünür.

Ayaqqabıların təsnifləşdirilməsində onların fasona və modellərə ayrılmasının xüsusi əhəmiyyəti vardır.

Ayaqqabılarının müxtəlif istehsal ticarət, planlaşdırma və digər sənədlər üzrə qruplaşdırılması eyni deyildir.

Üz materialının növünə görə məişət gön-ayaqqabılarının qruplaşdırılmasının istehsalın planlaşdırılmasında, ayaqqabı materialına olan əhali tələbatının öyrənilməsində və gön ayaqqabılara dair sifarişlərin hazırlanmasında xüsusi rolu vardır.

Üz materiallarının növünə görə preykurantda gön ayaqqabıları müxtəlif cins-yaş xüsusiyyəti üzrə yarımqruplara bölürlər. Ayaqqabının üz materialının növünə görə onun davamlılığı, rütubətkeçirməsi, rütubətdən mühafizə etməsi, habelə estetik xassələri təyin edilə bilər.

Yuft ayaqqabıları. Bunlar nisbətən çətin iqlim şəraitində, yəni gilli və daşlı yerlərdə, payız-yaz dövründə palçıqlı yollarda, kənd təsərrüfatı və istehsal işlərinin yerinə yetirilməsində geyilən ayaqqabı növləridir. Bəzi istehsal müəssisəsində bu növ ayaqqabılardan istehsalat ayaqqabıları kimi də istifadə edilir.

Bu konstruksiyasına görə daha davamlı, geyilməyə qarşı yüksək dözümlü, sukeçirməyən ayaqqabılar sayılmaqla daha ağır və qaba xassəlidir. Bu ayaqqabılar qara rəngli xam materiallardan hazırlanmaqla az çeşidlidir, bəzəndirici elementlərdən istifadə edilmədən istehsal edilir.

Son illərdə ümumi gön ayaqqabıları içərisində yuft ayaqqabılarının xüsusi çəkisi azalmışdır. Bunların istehsalının azalması onunla bağlıdır ki, bu qrup ayaqqabılara olan əhali tələbatı get-gedə azalmaqdadır. Bu da onunla izah edilir ki, ayaqqabı xarici görünüşcə lazımi tələbatı ödəmir, çeşidi azalır və çeşidinin yeniləşdirilməsi də çox ləng gedir.

Yuft ayaqqabıları təyinatına görə məişət, idman və istehsalat ayaqqabılarına ayrılır. Növlərinə görə yuft ayaqqabılar, çəkmələrə, qısaboğaz çəkmələrə və botinkalara ayrılır. Bunların içərisində ən çox yayılanları çəkmələrdir ki, bunlar da xüsusi təyinatlarda istehsal olunur. Bu növ ayaqqabılar balıqçılıq və ağac emalı sənayesi üçün baxillər, yarımbaxillər, porşinlər növündə şimal rayonları üçün xəz çəkmələri növündə istehsal olunur.

Məişət yuft ayaqqabıları cins-yaş xüsusiyyətlərinə görə kişilər, qadınlar, oğlanlar, qızlar, məktəbli oğlanlar və qızlar, habelə uşaqlar üçün hazırlanır. Kişilər

üçün yuft ayaqqabılar bu qrup ayaqqabılar içərisində ən çox xüsusi çəkiyə malikdir.

Yuft ayaqqabılar istehsalında üz materialı kimi inək və at dərilərindən alınan yuft gönü, boğazı və çəkməquncu üçün donuz yuftundan, ayaqqabı kirzasından, şarqolindən, T markalı süni göndən, «Yuftin»dən istifadə olunur. Alt materialının üzünə bərkidilməsində prosesində mıx üsulu, isti vulkanizasiya, ayrı-ayrı hallarda isə vint bərkidilmə üsulları tətbiq olunur.

Xrom ayaqqabılar. Bu qrup ayaqqabılar yuft ayaqqabılarından fərqli olaraq nisbətən yüngül şəraitdə geyilməklə yaxşı gigiyenik xassələrə, hiqroskopikliyə, rütubət keçirməyə, nisbətən yüngül və az qabalığa malikdir.

Bir qayda olaraq xrom ayaqqabılarının forma və siluetinin müasir modanın istiqamətlərinə uyğun gəlməsindən asılı olaraq gözəl estetik xassələrə malikdir. Bunların istehsalında müxtəlif rəngli və tonlaşdırılmış görünüşlü yüksək keyfiyyətli gönlərdən, bəzəndirici elementlərdən və arayışlandırıcı emal üsullarından istifadə edilir.

Son vaxtların məlumatına görə, ümumi ayvqqabı malları istehsalı içərisində xrom ayaqqabıların xüsusi çəkisi 50%-dən çoxdur. Xrom ayaqqabılar bütün cins-yaş xüsusiyyətlərində istehsal edildiyindən onun çeşidi çox geniş və rəngarəngdir.

Xrom ayaqqabıdanları gündəlik geyilən, gəzinti üçün, evdə geyilmək və idman üçün nəzərdə tutulur. Bu qrup ayaqqabılara çəkmələr, qısaboğaz çəkmələr, botinkalar və s. ayaqqabı növləri daxildir.

Üzü parçadan olan ayaqqabılar yay və qış mövsümündə, habelə ev şəraitində geyilmək üçün hazırlanan ayaqqabılardır. Parçadan olan qadın ayaqqabıları üz detallarının biçilməsində ipək parçadan istifadə edilir. Parça ayaqqabılar nisbətən yüngül, hiqroskopik, yumşaq xassəli olmaqla bunların istehsalında yun və yarım yun parçalardan, fətrdən istifadə etməklə ayaqqabının istilik saxlama xassəsini yüksəltmək olur.

Uzunömürlüyyəsinə görə parçadan olan ayaqqabılar xrom və kombinə edilmiş ayaqqabılardan geri qalır. Çünki, parça materialları gönə nisbətən geyilmə zamanı

çox tez dağıla bilir. Ayrı-ayrı detallarının davamlılığını artırmaq üçün onların bəzi detallarını, yəni burun, xarici dabandalı qayışının xrom gönlərindən biçirlər.

Parça ayaqqabıların çatışmamazlıqları tez islanması və asanlıqla su keçirməsidir. Odur ki, parçadan olan ayaqqabılar yalnız quru iqlim şəraitində geyinmək üçün məsləhət görülür.

Süni və sintetik gönlərdən olan ayaqqabılar. Təyinatına görə yay-yaz, payız-qış və ev ayaqqabılarına ayrılmaqla cins-yaş əlamətlərinə görə kişilər, qadınlar, oğlanlar, qızlar, məktəblilər üçün hazırlanır. Bu qrup ayaqqabılar qiymətə bəla deyil, yaxşı estetik xassələrə malikdir, lakin davamlılıq və rütubət keçirmə xassəsinə görə üzvi təbii gönlərdən olan ayaqqabılardan geri qalır.

Cins-yaş təyinatından asılı olaraq gön ayaqqabılarına qoyulan müxtəlif tələblər müəyyən dərəcələrə ayrılmışdır. Belə ki, uşaq ayaqqabıları ayağın təbii inkişafına maneçilik törətməməli, yeriyan zaman ayağı sıxmamalı, yüngül olmalı, geyilmək üçün rahatlığı təmin etməlidir, müxtəlif mövsüm və iqlim şəraitinə yararlı olmalıdır.

Belə ayaqqabıların daxilində barmaqlar sərbəst yerləşməlidir. Buna görə də ayaqqabının burun hissəsi bir qədər genişləndirilmiş formaya malikdir. Elə etmək lazımdır ki, ayaqqabının daban dalı hissəsi dabanı tamamilə örtə bilsin, onun formasına uyğun olsun və sürüşmənin qarşısını alsın.

Uşaq ayaqqabılarının istehsalında müxtəlif təyinatlı detallar üçün bərk xassəli gön materiallarından istifadə edilməyə icazə verilmir. Əks halda belə materiallar ayaqda deformasiyaya, yara əmələ gəlməsinə, döyənək yaranmasına imkan verir.

Həm də yumşaq materiallar pəncənin formasını çox yaxşı qəbul edir, ayaqqabı materialları və altının üzünə bərkidilməsi üçün tətbiq olunan üsullar elə seçilməlidir ki, geyilmə zamanı padoşun qatlanması optimal göstəriciyə malik olsun.

Uşaq ayaqqabılarında pəncənin normal, inkişafı üçün lazımi mikroiqlim mühitinin yaradılması çox vacib sayılır. Belə ki, uşaqlar bir qayda olaraq ətraf mühitin temperatur dəyişikliyinə qarşı çox həssas olurlar.

Mühitin qızması, soyuması, ayaqqabının islanması, uşaqlarda bəzi xəstəliklərin yaranmasına səbəb olur. Ayaqqabı daxilində mikroiqlimin yaradılması lazımı ayaqqabı materialının düzgün seçilməsi hesabına da yerinə yetirilə bilər.

İçlik astarlıq, üzlük və hətta altlıq üçün süni materiallar uşaq ayaqqabıları istehsalında istifadə edilmir. Əlavə rezin təbəqəsi yalnız təbii gön və keçədən olan altlıqla birlikdə istifadə edilə bilər.

Qadın ayaqqabıları. Üz materialının növünə görə bu qrup ayaqqabılar yuftdan, xromdan, parçadan, kombinəlaşdırılmış materialdan və süni göndən olan ayaqqabılara ayrılır. Bunların üz detalları üçün kişi ayaqqabılarından fərqli olaraq daha nazik, sayə və müztəlif rənglərə boyanmış, süni tərtibatlı, lak, xovlu gönlərdən istifadə olunur.

Yay çeşidli ayaqqabılar üçün eyni zamanda sayə boyanmış, əlvən naxışlı, basmanaxışlı, xovlu pambıq parçadan, habelə kətan parçadan, ev ayaqqabıları üçün isə pambıq və yun parçalardan istifadə edilir.

Ev və gəzinti təyinatlı, ayaqqabıların üzü üçün ipək parçalar da işlədilir. Yay, payız, yaz mövsümlü və ev ayaqqabıları istehsalında üzlük material kimi keçə və süni gönlərdən istifadə edilir.

Qadın ayaqqabıları istehsalında müxtəlif bəzəndirilmə üsullarından – basma naxışlarından, tonlaşdırma, rəng çalarlığı, qaytanlar, bantlar, bədii furnitura, şəbəkələrə, bəzəkli sarıqlardan və s. geniş istifadə etməklə, alt materialı üçün bütün növ təyinatlı materiallar tətbiq olunur.

Lakin bu qrup ayaqqabıların əksəriyyətinin alt materialı kimi transparent, gönəbənzər, məsaməli rezin növlərindən daha çox istifadə edilir. Son vaxtlar bu ayaqqabıların alt materialı üçün plastik kütlədən də istifadə olunmağa başlanmışdır. Bu qrup ayaqqabıların altının üzünə bərkidilməsində ən çox kimyəvi üsullardan – yapışqan, tikib-yapışdırma, tökmə, isti vulkanizasiya, az hallarda isə sap tikişi və kombinəlaşdırılmış bərkidilmə üsulları tətbiq olunur. Vint-mıx üsulu ilə yalnız yuftdan olan bir qrup ayaqqabılar hazırlanır.

Qadın ayaqqabıları çeşidinin müxtəlifliyinə və mürəkkəbliyinə görə digər qrup ayaqqabılar içərisində xüsusi yer tutur. Bunlar küçədə və ev şəraitində geyilən müxtəlif mövsümlü ayaqqabı növlərini özündə cəmləşdirir.

Qadın ayaqqabılarının əsas hissəsini müxtəlif konstruksiyalı tuflilər və yarımbootinkalar, hakbelə çəkmələr təşkil edir. Silueti, fasonu və modellərinin müxtəlifliyinə, burnunun formasına, dabanının hündürlüyü və fasonuna, üz detallarının forması və miqdarına, onların yerləşməsinə, ayağa bərkidilməsi xüsusiyyətlərinə, bəzəndirilməsi növünə və digər əlamətlərinə görə qadın ayaqqabıları bir-birilərindən çox fərqlənirlər.

Qadın ayaqqabıları dabansız, alçaq, orta, hündür və xüsusi hündürlüyə malik dabanlı istehsal olunur. Eyni hündürlüyə malik dabanlarda hazırlanan qadın ayaqqabıları dabanının dayaq səthinin sahəsinə və qalınlığına, üfüqi və şaquli istiqamətlərdəki əyriliyəni və materiallarına görə biri-birindən fərqlənirlər.

Ümumiyyətlə, götürüldükdə, qadın ayaqqabıları içərisində model ayaqqabıları xüsusi çəkisinə və əhəmiyyətinə görə xüsusi yer tutur.

Ayaqqabılarının keyfiyyətinin qiymətləndirilməsi metodları.

Ayaqqabıların keyfiyyət səviyyəsini onun layihələşdirilməsi, istehsalı və istismar mərhələləri üzrə qiymətləndirirlər.

Ümumiyyətlə, ayaqqabının keyfiyyət səviyyəsi dedikdə onun keyfiyyətinin nisbi xarakteristikası, yəni qiymətləndirilən ayaqqabının bütün göstəricilərinin etalon göstəricilərinin cəmi ilə müqayisəsi başa düşülür.

Ayaqqabıların keyfiyyət səviyyəsi kompleks xassələrə əsasən qiymətləndirilir. Hər bir ayaqqabının keyfiyyət səviyyəsini qiymətləndirmək üçün keyfiyyəti təşkil edən vacib xassələrin nomenklaturasını, ayaqqabının təyinatını və konkret istismar şərtlərini tam müəyyənləşdirdikdən sonra təyin edirlər.

Statistik məlumatlardan görüldüyü ayaqqabının keyfiyyət səviyyəsinin qiymətləndirilməsi üçün lazım olan xassələrin nomenklatura problemi tam dəqiqləşdirilməlidir.

Ayaqqabının ümumi keyfiyyət göstəricilərinə alt detallarının və dabanın bərkidilməsi davamlılığı, üzlük detallarının tikişlərinin davamlılığı, üz və alt detallarının qalınlığı, elastikliyi, bədii-estetik göstəriciləri aid edilir. Bundan başqa ayaqqabının keyfiyyətinə digər əlavə göstəricilər də aid edilir. Buraya da pəncə və dabandalı hissələrinin bərkliyi, su keçirməməsi, istilik saxlama xassələri daxildir.

Lakin müvafiq standartlar tərəfindən müəyyənləşdirilmiş əsas keyfiyyət göstəriciləri nomenklaturası heç də həmişə istehlak xassələrini tam əks etdirə bilmir və bu yalnız məhsulun keyfiyyətinə nəzarət zamanı xüsusi əhəmiyyət malik olur.

Bir çox hallarda ayaqqabıların keyfiyyət səviyyəsini xassələrin ümumi yekununa görə deyil, hər şeydən əvvəl, estetik xassələrə və uzunömürlülüyə əsasən qiymətləndirirlər.

Xassələrin baza göstəricilərinin mahiyyətini aydınlaşdırmaq məqsədilə müqayisə üçün etalon nümunələri seçirlər. Bunun üçün həm yerli müəssisələrin istehsal etdiyi və həm də xaricdən ən yaxşı ayaqqabı nümunələrindən istifadə olunur.

Ayaqqabının keyfiyyət səviyyəsini qiymətləndirərkən differensial, kompleks və qarışıq metodlardan istifadə edilir. Bunların içərisində ən çox differensial üsuldən istifadə olunur. Bu üsulla heç bir çətinlik çəkmədən hansı keyfiyyət göstəricisinin ən yaxşı nümunələrin tələblərinə cavab-verməməsinin müəyyən etmək olur.

Keyfiyyət səviyyəsini qiymətləndirilməsinin sonunda yoxlanılan nümunələrin hansı keyfiyyət kateqoriyasına aid edilməsi haqqında qərar qəbul edilir. Bu baxımdan gön ayaqqabıları keyfiyyət kateqoriyasına görə əla, birinci və ikinci kateqoriyalara ayrılır.

Ayaqqabılar həm respublikamızda və həm də xaricdə istehsal edilən ən yaxşı ayaqqabı nümunələri səviyyəsinə tam cavab verməli, ən yüksək standart norma göstəricilərinə uyğun gəlməli və tədavi zamanı istehlakçıların müasir estetik zövqünə cavab verməlidir.

Əgər bu ayaqqabıların kütləvi istehsalında keyfiyyətə tam nail olunursa həmin məhsula müəyyən olunmuş qayda üzrə yüksək keyfiyyət kateqoriyası təqdim edilir.

Keyfiyyət səviyyəsinin qiymətləndirilməsindən fərqli olaraq ayaqqabının keyfiyyətinə nəzarət daha məhdud məsələdir. Keyfiyyətə nəzarət dedikdə buraxılan ayaqqabıların standart və texniki şərtlərin tələblərinə və ya onun nümunə etalonlarına uyğun gəlməsi başa düşülür.

Hal-hazırda gön ayaqqabılar üçün çoxlu miqdarda DÜİST və TŞ işlənib hazırlanmışdır. Bunlara texniki tələblər standartı, qəbul qaydaları, standartı, sınaq üsulu standartı, markalanma, qablaşdırma, saxlama, daşınma qaydaları standartı aiddir.

Göstərilən standart növlərindən çoxu ümumi standartlara aiddir, çünki bu standartlar gön ayaqqabıların bütün növlərinə və onun növ müxtəlifliyinin əksəriyyətinə aid edilir.

Bunlar sınaq üsulları, qəbul qaydaları, markalanma, qablaşdırma, saxlanma və daşınmaya aid edilən standartlardır. Texniki şərtlər və texniki tələblər standartı bütün məhsula aid olmayıb yalnız konkret olaraq ayrı-ayrı ayaqqabı qruplarına şamil edilir.

Texniki şərtlər standartında ayaqqabıların ölçü və növləri, müxtəlif təyinatlı ayaqqabılar üçün alt və üzlük detallarının qırıqlarının emal edilməsinə dair tələblər, içlik, altlıq və daban detallarının üz hissəsinin forması və s. kimi tələblər göstərilir.

Bundan əlavə ayaqqabının cütlüyünü müəyyən etmək üçün ölçü, forma və detalların necə yerləşməsi üzrə də əlamətlər qeyd edilir. Texniki tələblərdə üzlük detallarının, altlıq və daban detallarını bərkidilməsi davamlılığının təyin edilməsi normalarda zəmanət müddəti göstərilir. Əgər istehlak zamanı ayaqqabıda nöqsanlar aşkara çıxarsa istehlakçı ayaqqabının dəyişdirmək və yaxud da təmir etdirmək imkanına malikdir.

DÜİST – ün əsas hissələrindən biri «Sortlaşdırma bölməsi»dir. Burada ayaqqabının hansı sortda aid edilməsi qaydaları, hər bir sort üçün icazə verilən kənarlaşmalar, habelə icazə verilməyən kənarlaşmalar göstərilir.

Ayaqqabını ayrı-ayrı partiyalarla qəbul edilir. Ayaqqabı partiyası dedikdə eyni müəssisədə hazırlanmış eyni cinsli ayaqqabı növü başa düşülür ki, bu da məhdud vaxt çərçivəsində eyni texniki sənədlərə, eyni növ materialdan, eyni üsulla və eyni növdə, eyni yaş-cins xüsusiyyəti üçün hazırlanır.

Ayaqqabı müəssisələrində keyfiyyətə nəzarət THŞ işçiləri tərəfindən həyata keçirilir. Bunun üçün onlar fabrik laboratoriyasından istifadə edirlər. Həmçinin keyfiyyətə nəzarəti Dövlət standartlar Komitəsini orqanları və keyfiyyət üzrə respublikanın Dövlət müfəttişliyi də həyata keçirə bilər.

Ixtisaslaşdırılmış mağazalarda, univermaklarda, ticarət təşkilatlarının anbarlarında və topdansatış bazalarında, ayaqqabıların keyfiyyətinə nəzarəti əmtəəşünaslar həyata keçirirlər.

Ayaqqabıların keyfiyyətinə nəzarət zamanı instrumental və orqanoleptik üsullardan istifadə edirlər. Instrumental üsulla ayaqqabıların keyfiyyətini yoxlayarkən mal partiyasında müəyyən miqdarda ayaqqabı cütü götürürlər və tədqiqatlar keçirirlər. Orqanoleptik üsulla keyfiyyəti yoxlayan zaman ayaqqabı müəssisələrində hər bir cüt ayaqqabının xarici görkəminə baxmaqla nəzərdən keçirirlər.

Ticarət təşkilatlarında ayaqqabıların keyfiyyətini əksəriyyətcə orqanoleptik üsulla yoxlamaqla qəbul edirlər. Instrumental üsuldən o vaxt istifadə edilir ki, alıcıların ayaqqabılarının altının, dabanının, üzlük detalları tikişlərinin davamlılığına dair tez-tez şikayətlər baş vermiş olsun.

Keyfiyyətə nəzarət zamanı fizik-mexaniki sınaqlar keçirmək məqsədilə müəyyən miqdarda ayaqqabı nümunələri götürülür.

Əgər instrumental üsulla yoxlama zamanı alınmış nəticələr standartın tələblərinə uyğun gəlməzsə, onda ikiqat miqdarda nümunə götürülüb bu

göstəricilər üzrə təkrar sınaq aparılmalıdır. Təkrar yoxlamanın nəticələri son nəticə hesab olunur.

Orqanoleptik üsulla ayaqqabının xarici görkəminə baxış zamanı ayaqqabının cütlüyünü, nöqsan və kənarlaşmaları, etalona uyğunluğunu aşkara çıxarmaqla yanaşı sadə ölçmələr də aparılır. Belə ki, ayaqqabının hündürlüyünü, bərk dabandalı hündürlüyünü, içliyin uzunluğunu, boğaz və çəkmə quncu detalının enini və s. hissələri ölçürlər.

Ayaqqabılarının nöqsanları onun həm xarici görünüşünə və həm də istehlak zamanı rahatlığına, istismar göstəricilərinə təsir göstərir. Nöqsanlar yaranma səbəblərindən asılı olaraq aşağıdakı kimi təsnifləşdirilir:

- ayaqqabıların alt və üz materiallarının hazırlanması zamanı baş verən nöqsanlar:

- alt detalların bərkidilməsi, bəzəndirilməsi, qablaşdırılması, markalanması və saxlanması zamanı baş verən nöqsanlar.

Məlumdur ki, ayaqqabıların alt və üz materiallarında nöqsanlar detalların biçilmə prosesində baş verir. Detaiların biçilməsi zamanı gön və digər materialların zədələnmiş sahələrindən istifadə etməməyə çalışsalar da, lakin bu nöqsanlardan tam xilas olmaq mümkün olmur.

Bunların bəziləri yalnız ayaqqabının istehsalı zamanı aşkara çıxır. Materialların ən çox yayılmış nöqsanlarına üz detallarının yığılması, büzülməsi, dartılmalar, çopurlar, örtük boyağının tökülməsi, qabarcıqlar və çökəklər, cızıq yerləri, astar tərəfindən gönün çərtilməsi, rezindən olan altlıq və daban detallarının üzündəki naxışın pozulması və s. kimi nöqsanlar aid edilir.

Materialların bəzi nöqsanları ayaqqabı cütü üçün materialın düzgün seçilməsindən əmələ gəlir. Belə ki, ayaqqabı cütündə mereya naxışı və rəngli xovun hündürlüyü və detalların qalınlığı müxtəlif olur.

Nöqsanların çox hissəsi maşın və cihazların nasazlığından, ayrı-ayrı əməliyyatların yerinə yetirilməsi zamanı cavabdehliyin pozulmasından, detalların

doğranması zamanı qalınlığın pozulmasından və s. yaranır. Hazır ayaqqabılarda aşağıdakı nöqsanlara rast gəlinir:

- ayaqqabının üzünün, baldır, burun, dabandalı, xarici dabandalı qayışının müxtəlif uzunluqda olması, detalların kənarlarında tikiş xətlərinin əyilməsi və yaxud üst-üstə düşməsi, üz aə alt detalların qeyri-bərabər bərkidilməsi, rant detalının gərilməsi pəncənin tələb olunan normadan artıq cadarlaşdırılması, altlığın yonulması zamanı zədələnmələr, dabanla pəncənin birləşdirilməsi və s.

Qablaşdırma və daşınma qaydalarına baza, anbar və mağazalarda düzgün riayət edilmədikdə ayaqqabının deformasiya olunması, metal furnituranın paslanması, detallarda ləkələrin əmələ gəlməsi, örtük rəng qatının dağılması və s. kimi nöqsanlar yaranır. Kütləvi qaydada buraxılan və model ayaqqabıların sortlaşdırılması zamanı onları sortlara ayırırlar.

Bəzən ticarət müəssisəsinə tam əla vəziyyətdə daxil olmuş ayaqqabılarda gizli formada istehsal və material-nöqsanlara rast gəlinir və nəticədə istismar zamanı belə ayaqqabılar tez bir vaxtda sıradan çıxır. Buna görə də gizli nöqsanlara malik ayaqqabıların xidməti ayaqqabılar üçün olan orta xidmət müddətindən azdır.

Alıcıların marağını qorumaq məqsədilə ayaqqabılar üçün zəmanət müddəti müəyyən edilmişdir.

V. AYAQQABILARIN KƏMIYYƏTCƏ EKSPERTIZASI

Nümunə – ayaqqabı ekzemplarıdır ki, onun keyfiyyət göstəricisi qiymətləndiriləcək ayaqqabı keyfiyyətinin etalonu kimi qəbul edilir.

Nümunənin bir tayı Alıcıda, digəri – Satıcıda bir qayda olaraq 12 ay müddətində saxlanır.

Nümunənin dublikatı bütün göstəricilərə görə nümunəyə uyğun olmalıdır. Dublikatın etalona tam uyğun olmasını texnoloji nəzarət Şöbəsi təsdiq edir. Etalon dublikatının üstündəki yarıqda «Etalon dublikatı» yazısı olur.

Dublikat hər bir yük alanın ünvanına malın birinci partiyası ilə müqavilənin şərtlərinə uyğun olaraq göndərilir və o biri mallar kimi onun da qiyməti eyni olur. Yol verilən və ya yol verilməyən kənarlaşmalar müqavilənin texniki şərtlərində göstərilir.

Yol verilən kənarlaşmalar müqavilənin texniki şərtləri göstəricisi çərçivəsində müəyyən olunmuş həddə olmalıdır. Belə kənarlaşmalar əsasən malın xarici görünüşünü korlamır və onun istismarına təsir etmir (gözə çarpmayan rəng çalarları, görünməyən hissələrdə dərinin xırda qüsurları və s.).

Yol verilməyən kənarlaşmalar – keyfiyyət göstəricilərinin müəyyən edilmiş həddən kənara çıxması: belə əyintilərin olması, ayaqqabıda qüsurun olması deməkdir. Yol verilməyən nöqsanlar hazırki metodikanın cədvəlində öz əksini tapır.

Nöqsan – ayrıca olaraq hər bir ayaqqabının müəyyən edilmiş tələblərə uyğun gəlməməsi deməkdir. Nöqsanın olması onu göstərir ki, keyfiyyət göstəricilərindən biri müəyyən edilmiş texniki tələblərə və ya nümunəyə uyğun deyil.

Nöqsanlar görünən, gizli, kritik əhəmiyyətli və ya az əhəmiyyətli olur. Görünən nöqsan müəyyən edilmiş qaydalar üzrə xarici baxış zamanı və normativ sənədlərdə yol verilən metod və vasitələrlə müəyyənləşdirilir.

Gizli nöqsan ancaq malın istismarı, saxlanması, geyilməsi, nəql etməsi və ya laboratoriya sınaqları zamanı aşkar edilir.

Kritik qüsurlar olarsa, ayaqqabıdan ist ifadə tamamilə mümkün deyil və ya yol verilməzdir (dabanın qopması, pəncə hissədə qatların, yumruların olması, astanda kobud qatlar və s.).

Gözə görülən qüsurların olması ayaqqabının keyfiyyətinə təsir edir, ancaq kritik hesab edilir (dərinin üst qatları, ayaqqabının arxa tərəfdən yatması, rəngin tökülməsi və s.) .

Az əhəmiyyətli nöqsan ayaqqabının keyfiyyətinə, istismarına, davamlılığına (bəzək detallarının qopmasına, az gözə çarpan rəng fərqi və s.) çox da böyük təsir göstərmir.

Nöqsan – tək və ya bir partiya ayaqqabının qüsurlu olması deməkdir. Bu nöqsan mal təyinatına görə istismar edilə bilməz.

Partiya – qəbul edilmək üçün bir nəqliyyat sənədi ilə göndərilən (dəmir yol sənədi və konteyner təsniyatı) müəyyən sayda ayaqqabı miqdarıdır (yeşik, cüt).

Ayaqqabının kəmiyyətlə ekspertizası yoxlama zamanı aparıla bilər: yerlərin malı müşayiət edən sənədlərdəki göstəricilərə uyğunluğu.

Qablaşdırmanın müqavilənin şərtləri ilə uyğunluğu; mal müşayiət edən sənədlərdə ayaqqabı sayının adlarına, artikullarına, görüntülərinə, modellərinə uyğunluqları;

Artikulun, markalanması, ölçülərin və forma markasının müqavilə şərtlərinə uyğunluğu;

Yarımcülərin cütdə markalarının uyğunluğu;

Yoxlanan ayaqqabının cütünə – etalona cərə uyğunluğu – bu da olmadıqda etalon dublikatına görə və ya onun katoloqdakı təsvirinə görə və s.

Ekspertiza başlanmamışdan əvvəl ekspert aparılacaq yeri nəzərdən keçirir və mal saxlanan şəraitlə tanış olur. Ayaqqabı quru, qızdırılan və havası dəyişdirilən yerdə, 12-18⁰C temperaturda və 60-65% nisbi rütubətliyi olan yerdə saxlanmalıdır.

Yuxarıda göstərilən şəraitdə mal saxlanmadıqda, onda bir çox qeyri istehsalat qüsurlarının yaranmasına gətirib çıxarır (üst hissənin deformasiyası, kif əmələ gəlməsi və başqa ləkələr).

Malları müşaiət edən sənədlərlə tanış olarkən (təsnifatla, dəmiryol sənədləri və ya konosametlə) ekspert partiyanın ümumi yer sayını, müqavilənin nömrəsini, mal göndərən firmanın, vaqon nömrəsinə və dəmir yol sənədlərinə, ilkin anbarda mal alınan tarixə və s. fikir verməlidir.

Bütün əldə olan məmulatları ekspert öz işçi dəftərində qeyd etdikdən sonra ştamplı vurulur, tarix yazılır, ekspert öz imzasını atır və təqdim olunan sənədlərdə yazır; «ekspertə təqdim edilir».

İşçi dəftərdə ekspertizada iştirak etmək üçün təyin edilmiş şəxslərin famili, adı, atasının adı və vəzifələri qeyd edilir. Bu şəxslər akta imza atır və sonra narazılıq halları olduqda öz xüsusi fikirlərini bildirir və ekspertiza aktına əlavə edirlər.

Bütün partiyada ayaqqabıların sayının sənədlərlə uyğunluğu yoxlanılır və bu qablaşdırma pozulmadan aparılır.

Ekspertin işi elə qurulmalıdır ki, ekspert yeşiklərin açılması prosesini görə bilsin və ayaqqabıların olması faktını görsün. Ona görə eyni zamanda 2-3 yeşikdən artıq açmaq məsləhət görülmür.

Fasilə etmək lazım gəldikdə mal alan tərəfindən ayaqqabıların açılması dayandırılır.

Ekspertiza aktı ayrı-ayrı müqavilələrlə tərtib edildiyi üçün, ekspert mal alana təklif etməlidir ki, ayaqqabıları müqavilələrə görə, bir partiyanın növ və artikullarına görə ayırsın.

Diqqətli xarici baxımdan sonra tara açılır və yeşiyin içindəkilər yoxlanılır. Ayaqqabı sayını hesablanmasını standart qablaşdırma asanlaşdırır. Taralarda zədələnmə halları nəzərə çarpdıqda ekspert buna fikir verməlidir.

Açılmış yeşiklərin içindəki ayaqqabının modeli, artikulun markalanması, ayaqqabının ölçüsü, eləcə də mexaniki zədə halları (cıızıq, qopuq, deşik və s.) diqqətlə nəzərdən keçirilir.

Hər bir qablaşdırma sənədi ekspert tərəfindən, maddi cəhətdən cavabdeh şəxs və ya digər inanılmış şəxs tərəfindən imzalandıqdan sonra mal alana ötürülür.

Uyğunsuzluq halları olduqda ekspert bduro (qrup) rəhbərliyinə məlumat verir.

İçində əksiyyəti olan yeşiklər açılır, ekspert və sifarişçi tərəfindən imzalanmış sənəd tərtib edilir, burada ayaqqabı cütlərinin sayı və yoxlama tarixi qeyd edilir. Yoxlama zamanı aydın olur ki, ayaqqabı oğurlanması halları da olur.

Oğurluq aşkar edildikdə qablaşdırmanın xarici əlamətləri.

Yeşiklərdə əksik aşkar edildikdə yeşiklər bağlanan lentlərə, onların yerində olmasına, dartılması hallarına nəzər yetirilir.

Yeşiyə tarım bağlanmış lentlərin təkrarən yapışdırılması ola bilər. Yeşiyə ancaq onun mərkəz hissəsindən müdaxilə etmək olar, bu da qapaqların bağlandığı yerdir. Belə hallarda olur ki, zədələnmiş lentin üstündən rənginə və formasına görə başqa lent yapışdırılıb. Bu halda yapışqanın da başqa olması görülür.

Bu zaman həmin lent yapışdırıldığı hissə ilə bərabər ilə kəsilir və laborator şəraitdə yoxlanılır. Yeşiyin matel bərkidicilər vasitəsilə ilə bərkidilmiş hissələrini də yoxlayırlar.

Skrepkaların açılıb təkrar bərkidilməsi halları da ola bilər, bu zaman onlar artıq deformasiyaya uğrayırlar. Taxta yeşikləri açarkən onlara bərkidilmiş metal lentləri yoxlamalı, onların tarımlığı, üstündəki mıxların yerində olması və cəftə şəkilində bərkidilmiş ucları nəzərdən keçirilməlidir.

Yeşiyin içəri tərəfindəki sukeçirməyən kağızın vəziyyəti yeşiyin açılıb-açılmamasına aydınlıq gətirə bilər.

Tara və qablaşdırmanın ayaqqabının keyfiyyətinə böyük təsiri vardır. Tara və qablaşdırma ayaqqabının nəqli zamanı, onun saxlanması zamanı malın sayını və keyfiyyətinin qorunmasını təmin etməlidir.

Taranın görünüşü və ona olan tələblər ayaqqabı çatdırılması üzrə müqavilə şərtlərində konkret olaraq göstərilir.

Ayaqqabının hər bir tayı kağıza bükülüb cütləndirildikdən sonra ayrıca qutuya qoyulmalıdır. Dəniz nəqli zamanı polietilen paketlərdən istifadə edilir. Fərdi qutular beşi və ya onu birlikdə bağlanır və ya müqavilənin şərtinə uyğun yeşiklərə yığılmalıdırlar.

Ən çox yayılmış qablaşdırma üsulu 5, 10, 20, 25 və ya 50 cüt ayaqqabının karton yeşiklərə yığılmasıdır. Yeşiklərin bağlanan yerlərini çox vaxt yapışqanlı lent vasitəsilə yapışdırırlar (kağızdan, tekstildən, polivinilxloriddən) və ya metal mötərizələrlə bağlayırlar.

Yeşiyin eninə metal və sintetik lent çəkilir və onların ucları «cəftə»də bağlanır. Bəzi hallarda iplə bağlanır ki, onların ucları möhürlənir.

Tara və qablaşdırma ayaqqabını ancaq mexaniki təsirdən deyil, həm də onları müdaxilənin qarşısının alınmasını təmin etməlidir.

Tara və qablaşdırmanın vəziyyəti ekspertin işçi dəftərində ətraflı əks etdirilməli və ekspertiza aktında olmalıdır. Ayaqqabı sayının yoxlanması zamanı yeşiklərin vəziyyəti nəzərdən keçirilməli, əzik, qopuq, açılmış, deformasiya olmuş yeşiklər, açılmış lentlər, yeşiklərin açılması halları, firma «nişanlarının» pozulması: lentlərin (metal, sintetik) açılması halları; mıxların çıxarılması, halları dəqiq yoxlanmalıdır.

Taranın üstündə dəqiq markirovkanın olması vacibdir. Hər bir ayrıca qutuda və ayaqqabının üstündə. Bir qayda olaraq hər bir yeşiyin bir tərəfində marka olur ki, onun da üstündə mal satan, mal alan firmaların, mal alanın ünvanı, müqavilənin nömrəsi, malın adı, artukulu, ölçüsü və sayı, netto və brutto kütləsi göstərilir.

Fərdi qutunun da üstünə çox vaxt markirovka vurulur ki, o da istehsalçı haqqında məlumat verir; firma, artikul və ayaqqabının ölçüsü göstərilir.

Markaların vurulması ayaqqabının növündən, astarın və molniyanın olmasından asılıdır. Astarsız yay ayaqqabılarında markalanma pəncə qayışlarından birinə vurulur.

Qış və payız ayaqqabılarında isə ya ayaqqabı astarına və yaxud da molniyanın altındakı qayışa vurulur. Markalanma xüsusi köbənin üstünə də vurula bilər.

Tara və ayaqqabı üzərindəki markaların məzmunu ekspertiza aktının tərtibi və eləcə də ekspertiza nəticələrinin ekspert tərəfindən işçi dəftərə köçürülməsi üçün vacibdir.

Ekspert istehlakçının, satıcının, limanın, sərhədyanı stansiyanın möhrü ilə möhürlənmiş konteynnerlərdə gəlmiş ayaqqabıların sayını yoxlayır.

Bir çox hallarda konteynerlərdə gəlmiş ayaqqabı sayının ekspertizasına daxil edir:

konteynerin vəziyyəti və möhrü;

konteynerin açılması və oradakı yerlərin sayının təyin edilməsi;

konteynerdən boşaldılmış ayaqqabının kəmiyyətə və ya keyfiyyətə yoxlanması, ekspertiza aktının vəziyyəti.

Konteynerin çox diqqətlə yoxlanması məsləhətdir. Konteynerin qapılarının, qıfılların vəziyyətinə diqqət yetirməli, zədə olub olmadığı aydınlaşdırılmalı. Konteynerin üstündəki möhürün məzmunu, malı müşaiət edən sənədlərə uyğun olmalıdır.

Konteynerdə olan qıfıl və cəftələrdə olan zədələnmə halları komersiya aktında öz əksini tapmalı.

Yeşikləri konteynerdən boşaldarkən ekspert mal alan tərəfdə məsləhət görür ki, yeşiklərinin yer nömrələrini qeyd etməklə 10 və ya 15, 20 yeşiklə arabalara yükləyib daşıyırlar, yeşiklərin yer nömrəsi işçi dəftərdə qeyd edilsin.

VI. AYAQQABILARININ QRUPLAŞDIRILMASI VƏ KEYFİYYƏTCƏ EKSPERTİZASI

Ayaqqabı malları istehsal müəssisələrindən ticarət təşkilatlarına göndərilən zaman müxtəlif təsirlərə məruz qalır. Əmtəəşünaslıran və digər ticarət işçilərinin mühüm vəzifələrindən biri də xalq istehlakı mallarının, o cümlədən, ayaqqabı mallarının daşınmasını və saxlanmasını düzgün təşkil etməkdən ibarətdir.

Ümumiyyətlə, ayaqqabı mallarının keyfiyyətinin qorunub saxlanmasında onların standart tələblərinə uyğun qablaşdırılması, daşınması xüsusi əhəmiyyət malikdir. Məlum olduğu kimi ayaqqabı mallarının daşınması və saxlanması rejiminin pozulması nəticəsində ayaqqab malları istehlak xassələrini əhəmiyyətli dərəcədə itirə bilər.

Ayaqqabı mallarının istehsalında müxtəlif tərkib və xassələrə malik xammal və materiallardan istifadə edilməklə, onlar bir-birindən fərqli üsullarla hazırlanır və emal edilir. Eyni zamanda ayaqqabılar təyinatına və istifadə şəraitinə görə də müxtəlif olur.

Ayaqqabılara vurulmuş marka məmulat haqqında ətraflı məlumat əldə etməyə imkan verməlidir.

Ayaqqabıları estetik xassəsinə görə qiymətləndirmə zamanı markalanma keyfiyyəti də nəzərə alınır. Ayaqqabıların markasında onlara məxsus olan spesifik xüsusiyyətlər göstərilir.

Ayaqqabılara vurulan marka aydın olmaqla ayaqqabıların xarici görünüşünü pisləşdirməməli, daha doğrusu, məmulatın estetik xassəsinə xələl gətirməməli, əksinə, ona müəyyən dərəcədə gözəllik verməlidir. Ayaqqabıların altının üzəngi hissəsində ayaqqabının ölçüsü, doluluğu və pərakəndə satış qiyməti göstərilir.

Ayaqqabıların alt materialı göndən, yaxud da rezindən olarsa, onda alt hissədə müəssisənin firma işarəsi də vurulur. Qalan hallarda firma işarəsi içlik hissədə göstərilir.

Ümumiyyətlə, gön ayaqqabıların markasında istehsal müəssisəsinin mal işarəsi, artikul, fason, model, ölçü, doluluq, sort, buraxılma tarixi, standartın yaxud texniki şərtin nömrəsi, bir cütün pərakəndə satış qiyməti və digər məlumatlar şərh edilir.

Model ayaqqabılarda bu məlumatlar qızıl, yaxud gümüş boyaqla içliyə vurulur.

Ayaqqabıların standartın tələbinə uyğun qablaşdırılması hazır ayaqqabıların keyfiyyətinə təsir edən ən mühüm amillərdən biridir. Ayaqqabıların düzgün qablaşdırılması daşınma və saxlanma əməliyyatları üçün də vacibdir. Deməli, düzgün qablaşdırma ayaqqabıların keyfiyyətli saxlanmasında böyük rol oynayır.

Ayaqqabıların standart tələbinə uyğun qablaşdırılması ayaqqabı məmulatlarının estetik xassəsinin saxlanmasına da kömək edir.

Ayaqqabıların qablaşdırılması üçün karton qutulardan, ağac və kombinəlaşdırılmış karton yeşiklərdən istifadə edilir. Gön ayaqqabıların üçün ilk növbədə qablaşdırıcı material kimi karton qutular işlədilir.

Ayaqqabı qutuları sıx kartonlardan ayaqqabıların ölçüsünə uyğun olaraq hazırlanmalıdır. Bir qayda olaraq, ayaqqabılar qutulara cüt halda qablaşdırılır. Lakin pinetkaların 5-10 cütü və kiçik yaşlı uşaq ayaqqabılarının 2-3 cütü birlikdə qablaşdırıla bilər.

Ayaqqabıların daşınmasını elə təşkil etmək lazımdır ki, daşınma zamanı məmulatlar istehlakçılar üçün zəruri olan keyfiyyət göstəricilərini itirməsin.

Ayaqqabılar şəhər daxilində karton qutulara qablaşdırılmış halda örtülü maşınlarda daşınır. Ayaqqabılar şəhərlərarası dəmir yolu, çay və dəniz nəqliyyatları vasitəsilə daşınarkən hökmən yeşiklərdən istifadə edilməlidir.

Hazırda konteynerin geniş tətbiqi ilə əlaqədar olaraq ayaqqabı mallarının əksəriyyəti uzaq məsafələr konteynerlər vasitəsilə daşınır.

Ayaqqabıların daşınması DÜİST 7296-68-in tələbinə uyğun olaraq yerinə yetirilir.

Xalq istehlakı mallarının, o cümlədən ayaqqabı mallarının saxlanması xalq təsərrüfatı vəzifəsi kimi, istehsal, tədavül və istehlak dairəsində ictimai məhsulun ehtiyatlarının əmələ gəlməsi ilə əlaqədar olaraq meydana çıxır.

Ayaqqabı mallarının saxlanmasına verilən ən mühüm tələb, onların istehlak dəyərini aşağı salan proseslərə yol verməkdən ibarətdir.

Ayaqqabı malları saxlanan zaman xarici mühitin pis təsirlərinə qarşı mübarizə aparılmalıdır. Əks halda xalq təsərrüfatına böyük ziyan dəyə bilər.

Yuxarıda deyilənlərdən bir daha aydın olur ki, ticarət təşkilatlarının normal fəaliyyət göstərməsi və istehlakçıların tələbatının fasiləsiz olaraq vaxtında ödənilməsi üçün parakəndə və topdanticarət təşkilatlarında və eləcə də müəssisələrdə ayaqqabı mal ehtiyatları saxlanılmalıdır.

Ayaqqabıların saxlanma şəraiti ayaqqabıların istehlak xassələrinə əhəmiyyətli dərəcədə təsir göstərir. Deməli, ayaqqabıların düzgün saxlanması onların keyfiyyətinin saxlanmasına kömək edən əsas amillərdən biridir.

Ayaqqabıların standartın tələbinə uyğun saxlanması nəticəsində ayaqqabı məmulatları tamamilə yararsız hala düşə bilər.

Ayaqqabılar quru binalarda atmosfer təsirindən mühafizə edilməklə saxlanılmalıdır. Ayaqqabıların saxlanma şəraitinə təsir edən ən mühüm amillərdən biri anbar binalarında havanın nisbi rütubətinin və temperaturasının standartın tələbinə uyğun olmalıdır.

Ayaqqabı malları saxlanan anbar binalarında havanın nisbi rütubəti və temperaturası havanı dəyişən və istilik verən cihazların köməyi ilə nizamlanır.

Ayaqqabıları saxlanılan anbar binalarında nisbi rütubət 50 – 60% və temperatura 12 – 18⁰C olmalıdır.

Ayaqqabının saxlanma keyfiyyətinə təsir edən amillərdən biri də günəş şüasıdır. Odur ki, günəş şüasından, tozdan, güvdən, kimyəvi reaktivlərdən, gəmiricilərdən və s. qorunmalıdır.

Ayaqqabı materiallarının əksəriyyəti hiqroskopikdir. Ona görə də ayaqqabılar onu əhatə edən mühitin təsirindən nəm çəkir.

Anbar binalarında nisbi rütubətin səviyyəsi yuxarı olduqda, ayaqqabıların hiqroskopik materiallardan hazırlanmış hissələri öz ölçüsünü dəyişir.

Ayaqqabı saxlanan anbar binalarında nisbi rütubət standart normadan yuxarı olduqda, bərkidici metal hissələr və furnituralar paslanmaya uğrayır. Bu zaman metal hissələri oksidləşmədən mühafizə etmək üçün onlara neytral mineral yağlar sürtülür. Belə ki, standart tələblərinə əməl edilmədikdə gön ayaqqabıların kazeyin örtüyü kiflənir, xarici görünüşü pisləşir və mexaniki xassələri zəifləyir. Bu da göy ayaqqabıların estetik xassələrinə mənfi təsir göstərir.

Rütubətçəkmə nəticəsində ayaqqabılarda istifadə edilən toxuculuq materialları sürətlə kiflənir, çürümə baş verir, boyaq öz əvvəlki rəngini itirir.

Ayaqqabı saxlanılan anbar binasının əsas avadanlığı qəfəsdir. Qəfəs anbarın divarından 0,2 m məsafədə yerləşdirilməlidir. Əks halda hava cərəyan edə bilməz və ayaqqabıları nəmdən mühafizə etmək çətin olar. Ayaqqabı işıqlandırıcıdan 0,5 m məsafədə olmalıdır. Qəfəsin aşağı rəfi döşəmədən 0,2 m və qızdırıcı cihazdan 1 m məsafədə yerləşdirilir.

Qəfəs dik duran dirəklərdən və aralarına mıxlanmış taxtalardan ibarət olur.

Ayaqqabılar anbara gətirilən zaman hərtərəfli yoxlanılmalı və səliqəsiz daşınma nəticəsində əmələ gəlmiş nöqsanlar düzəldilməlidir. Əgər ayaqqabı daşınma zamanı yolda nəm çəkmişsə, islanmışsa və ya nəm taraya qablaşdırılmışsa, onu silib qəfəslərə düzərək normal temperaturada qurutmaq lazımdır. Nəm ayaqqabılar qızdırıcı cihazlara yaxın qoyulmamalı və temperaturası yüksək olan binalarda saxlanmamalıdır, çünki tez quruyanda gön kövrəkləşir və davamını itirir.

Ayaqqabılar qutuda, açıqda, asılı qəfəslərdə saxlana bilər. Standartın tələbinə görə ayaqqabılar qəfəsə qutuda qoyulur. Ayaqqabı yerləşdirilmiş qutular qəfəsə iki cərgə və üst-üstə beş cərgə hündürlükdə yığılır.

Qutuya qablaşdırılması nəzərdə tutulmayan ayaqqabılar (üzü gönəvdeyicilərkiyə olan ayaqqabılar, xrom, uzunboğaz çəkmələr, istehsalat ayaqqabıları) qutusuz saxlanır. Çəkmələri elə yığırlar ki, bir tayının burnu o biri

tayının altında dursun, bu ayaqqabılar qəfəslərə iki cərgə, üst-üstə altı cüt hündürlükdə düzülür. Bu zaman ayaqqabıların əzilməsi üçün hər bir cərgənin arasına karton sərilir.

Uzunboğaz çəkmələrin qutularından cüt-cüt bağlanıb qəfəslərdə beş-beş asılmış saxlanmasına standart icazə verir. Bu zaman qəfəsləri və rəfləri kağızla örtmək lazım gəlir.

Ayaqqabılar saxlanılan zaman onları sort və ölçüyə görə yerləşdirmək lazım gəlir.

Ayaqqabıları uzun müddət saxlanılırsa, onların vəziyyətini ayda azı bir dəfə yoxlamaq zəruridir.

Ayaqqabının keyfiyyətinin ekspertizasının məqsədi aşağıdakılar ola bilər:

Müqavilənin texniki tələblərinə uyğun olaraq xarici görünüş nöqsanlarına görə keyfiyyəti təyin edilməsi;

Ayaqqabı keyfiyyətinin aşağı düşmə faizinin nöqsanlara görə təyin edilməsi;

Qiymətin aşağı düşmə faizinin təyin edilməsi;

Laboratoriya tədqiqatların nəticələrinə görə keyfiyyətin təyin edilməsi;

Alınmış ayaqqabının nümunəyə (dublikata) uyğunluğunun təyin edilməsi və s.

Cütdə bütün eyni adlı detallar oxşar olmalıdır: sıxlığına görə, qalınlığına, formasına, ölçüsünə, rənginə və naxışına görə.

Qış ayaqqabılarının üst və alt detalları və onları birləşdirən detallar elə seçilməlidir ki, onlar – 20⁰C, -30⁰C öz elastikliyi saxlaya bilsin.

Astar materialları həm quru, həm də nəm sərtmələrə davamlı olmalıdırlar. Dərinin astarsız tərs üzü yaxşıca aşılmalı və cilalanmalı.

Təbii və ya eyni xəzdən tikilmiş astarın xovunun hündürlüyünə görə bərabər olmalıdır. Üst kant və astarın bütün detalları müqavilənin texniki şərtlərində göstərilmiş qaydada cütlənib hazırlanmalıdır. Astar səliqəli tikişlə tikilməli və ya yapışdırılmalıdır. Ayaqqabının üzü hamar, qırıqsız, ləkəsiz olmalı, üst tikişlər möhkəm və səliqəli, davamlı sapla tikilib birləşdirilməlidir.

Birləşdirici tikişlər hamarlanmalı və ya tesma vasitəsilə yapışdırılmalı. Dekorativ furnetura, bəzək və basmalar möhkəm, simmetrik olmalıdır. Detalları birləşdirən tikiş düz, təmiz, ötürməsiz və sap qırıqları olmadan olmalı. Sapların ucları səliqə ilə kəsilməlidir.

Astar yaxşı dartılmalı, cırıcı, qırışıqları, çirki, çatları olmamalıdır. Hər iki tayda forma, en, hündürlük və uzunluq eyni olmalıdır. Ayaqqabı içlikləri ayaq pəncəsinin konturuna uyğun olaraq kəsilməli və qırışıqsız yaxşı yapışdırılmalıdır. Alt hissənin detalları bir-birinə möhkəm sıxılmalı və üst hissəyə sıx birləşdirilməlidir. Ayaqqabı altı düz, hamar olmalı, dabanlar eyni hündürlükdə, eyni formalı, eyni endə və uzunluqda olmalıdır. Dabana vurulmuş altlıqlar elə vurulmalıdır ki, onları vaxtında təmirə vermək mümkün olsun.

Ayaqqabının xarici görünüşünə görə, qüsurun olub-olmadığının orqanoleptik metodla aydınlaşdırırlar. Göstərilən metodla hərtərəfli baxış aşağıdakı qayda ilə aparılır.

Cütdəki tayların materialına görə uyğunluğunu, biçilməsinə görə, rənginə, işlənməsinə görə; vurulmuş tikişlərin düzlüyünə görə, ümumi üst görünüşünə görə, ayaqqabı altındakı kəsiklərə görə. Əllə materialın möhkəmliyini və üz qatın hazırlandığı dərinin vəziyyətini təyin edirlər.

Pəncə hissənin yığılma vəziyyətini və pəncənin formalaşdırılmasını, arxa üst kəmərin vəziyyətini, tikişlərin forma və xəttini, arxa tikişlərin düzlüyünü yoxlayırlar.

Ayaqqabıların arxa tərəfdən eyni hündürlükdə olmasını, ayaqqabı boğazlarının, arxa kəmərlərin və dabanların eyni endə və uzunluqda olması yoxlanılır.

Naxışın eyniliyi, ayaqqabı altının keyfiyyəti, onun cütdə işlənməsi, düzgün yatması, bərkidilmə məsafələrinin eyniliyi və markalanması yoxlanılır. Daban diqqətlə nəzərdən keçirilir, onun oturdulması, yaxşı birləşdirilməsi, altlığın oturdulmasına nəzər yetirilir.

Ayaqqabının cütdə tayların bərabər uzunluğu, dabanların eyniliyi, altlığın eyni qalınlığı yoxlanılır; edilmiş kəsiklərin səliqəli, materialın keyfiyyəti və yan tərəflərin içəridən işlənməsi yoxlanılır.

Hər yarım cütü ayrılıqda yoxlayırlar. Əlin baş barmağı ilə ayaqqabı altının işlək hissəsinin və əlavə daban altlığının vəziyyəti yoxlanılır.

Üst hissənin keyfiyyəti və vəziyyəti, detalların bərkidilməsi, tikişlərin düzgünlüyü, material kəsiyinin olmaması, cızıqların, batıq və ləkələrin olub-olmaması nəzərdən keçirilir.

Ayaqqabının iç hissədən işlənmə vəziyyəti yoxlanılır: mismarlar, sancaq, təpəciklər, qırıqlar, astanda cırıqlar və eyni zamanda ayaqqabı burnunun həddən artıq bərk olması, içliklərin pəncə konturuna uyğunluğu, əsas içliyin kənarlarının qırağa çıxmaması və nə dərəcədə yapışdırılması nəzərdən keçirilir.

İç arxa kəmərin vəziyyəti və gön astar, qırıqların olması, partlaq, əyrilik, ləkələrin olması, blok və qırmaqların düzgün yerləşdirilməsi yoxlanılır.

Ayaqqabı dilinin vəziyyəti və düzgün birləşdirilməsi yoxlanılır.

Ayaqqabı keyfiyyətini orqanoleptik metod vasitəsilə nəzarət zamanı müxtəlif alətlərdən və çox sadə ölçü vasitələrindən istifadə edirlər. Sadəcə olaraq ayaqqabı cütlərini bir-birinə tutuşduraraq onların eninə uzunluğunun, hündürlüyünün və s. eyniliyini aydınlaşdırırlar. Müxtəlif növ ayaqqabıların hündürlüyü aşağıdakı kimi aydınlaşdırılır:

Uzunboğaz çəkmə – ayaqqabı boğazının yuxarı kantının orta nöqtəsindən şaquli olaraq pəncəyə qədər ölçülür.

Yarımboğaz çəkmə və tufli – arxa tikiş xətti ilə və ya bayır arxa kəmərin orta xətti ilə üst kantdan ayaqqabı altlığına və ya dabana qədər;

Sapoq – baldır hissənin yuxarı kantından pəncənin yuxarı həddinə qədər məsafə.

Ayaqqabının uzunluğu – ayaqqabı pəncəsinin ən qabarıq nöqtəsindən burun hissəsinin ən uzaq nöqtəsinə qədər üfüqi məsafə.

Ayaqqabıda baldır hissənin eni – yuxarı kantla içəri tərəfdən arxa tikiş xətti ilə əvvəl ya arxa üst kəmərin ortasından baldırın üst və ön kənarlarının küncündən olan məsafə.

Çəkmə boğazının eni – ön boğazın yuxarı nöqtəsindən və yuxarı hissədə boğazın ön kənarına perpendikulyar aşağı hissədəki məsafə.

Dabanın hündürlüyü – daban dairəsinin arxa tikişlə əlavə altlığın işçi üstünə qədər şaquli məsafə altlığın qalınlığını çıxmaq şərti ilə (altlıq, platforma, əlavə içlik, dekorativ rait) .

Ayaqqabı burnunun uzunluğu – ayaqqabı altlığının zaqatovkaya birləşdiyi, kənardan (ucluqdan) soyuzkanın bərkidildiyi ortaya qədər olan məsafə.

Burunun qaldırılması – vertikal üzrə ayaqqabı qurulduğu üfüqi xətdən ayaqqabının burun hissəsində altlığın aşağı tilinə qədər olan şaquli məsafə.

Ayaqqabı dalının hündürlüyü – uzunboğaz çəkmə, yarımboğaz çəkmə, tufli – arxa tikişin şaquli üzrə və ya arxa üz qayışın orta xəttindən pəncə hissəsinin birləşdirmə nöqtəsilə, əlavə altlıq, platforma və ya dabanlı ayaqqabı dalının yuxarı nöqtəsinə qədər olan məsafə.

Sapoq – arxa tikişin vertikal üzrə pəncə hissənin ayaqqabı altlığı ilə birləşən xəttindən və ya altlığın yuxarı horezontal tikiş arasındakı məsafə ilə.

Dabanları bir – birinə tutuşduraraq cütləşdirirlər.

Dabanların düz oturdulmasını, onların işlək hissəsinin horezontal düzlükdə durumu əyilmə halı görülmədikdə (ayaqqabının pəncə hissəsinin orta xəttinə görə) təyin edilir. Maksimal əyrilik gözlə görünən dərəcədə olur.

Nəqliyyat təşkilatları malların daşınması zamanı məsuliyyət daşıyırlar. Daşınma və ya dəmir yolu stansiyalarında saxlanma zamanı baş verə biləcək hər bir yaranmış qüsura görə yol təşkilatı cavabdehdir.

Dəmir yollarında edilmiş sifarişə görə ekspertiza müəyyən edilmiş qanun üzrə aparılır. Ekspertiza ona görə təyin edilir ki, daşınma zamanı və ya dəmiryol stansiyalarında, liman anbarlarında saxlanma müddətində mala dəymiş ziyanı, çatışmayan malın miqdarını və səbəblərini aydınlaşdırıb, malın dəyərinin nə qədər

aşağı düşdüyü hesablınsın. Bu ekspertizanı fərqləndirən cəhətlərdən biri də odur ki, yoxlama zamanı ayaqqabının qiymətinin aşağı düşmə faizi aydınlaşdırılır.

Qiymətin aşağı düşmə məbləği ekspert tərəfindən aydınlaşdırılır, təyin edilir və dəmir yoluna ediləcək iddia məbləğinə daxil edilir. Başqa ekspertizaların aparılması zamanı (məhkəmə – əmtəəşünaslıqdan başqa) ekspertlər ayaqqabının ucuzlaşdırılması faizini təyin etmirlər.

Ekspertiza komersiya aktı tərtib edilməklə, dəmir yol stansiyası müdirinin iştirakı ilə, onun müavininin və ya yük həyətinin müdirinin iştirakı ilə aparılır.

Yuxarıda qeyd edilmiş şəxslərin iştirakı olmadan aparılmış ekspertiza etibarsız hesab edilir.

Qüsurlu hesab edilən, ekspert tərəfindən yoxlanmış ayaqqabıya ekspertin markirovka ştamplı (möhrü) vurulur və ucuzlaşdırılmış faizi yazılır. Ekspertizanın nəticələrini aktda qeyd edərkən, təsvir hissəsində komersiya aktının nömrəsi göstərilir, «Ekspertin nəticəsi» qrafasında isə ona əsaslanırlar.

Ekspertiza aktı – elə sənəddir ki, ekspertin apardığı ekspertizadan aldığı nəticələri həmin sənəddə əks etdirir.

Aktın yazılması ekspertiza etaplarından (mərhələlərindən) biri hesab olunur. Deməli, hər bir ayaqqabı ekspertizası aktın tərtib edilməsi ilə bitir.

Ekspertiza aktına edilən tələblər, onun qrafalarının işlənilib hazırlanması «Malların yoxlanması haqqında instruksiya» da aydın göstərilir.

VII. APARILAN EKSPERIMENTIN PLANLAŞDIRILMASININ RIYAZI-STATISTİK METODLA TƏYİNİ

Statistik hesablamanın əsas vəzifəsi seçmə sayının təyin edilməsidir. Adətən onun da sayı NTS-də göstərilir. Lakin, tədqiqat sınaqlarında, xüsusilə NTS-ə daxil edilməyən göstəricilər üçün, həm də materialların xassələri bircinsli olmadıqda və ya ölçmə üsullarında kənarlaşma çox olduqda seçmənin miqdarının artırılması lazımgəlir. Buna görə də seçmənin miqdarının riyazi-statistik üsullarla əsaslandırılması zəruridir.

Nəticələrin hesablanması aşağıdakı qaydada aparılır:

1. Xassə göstəricilərinin orta hesabi qiyməti ($\bar{X}$) hesablanır.

$$\bar{X} = (X_1 + X_2 + \dots + X_n) : n = (0.033 + 0.0265 + 0.2165) : 3 = 0.092$$

2. Tədqiq edilən göstəricilərin mütləq dəyişməsinə xarakterizə edən orta kvadratik uzaqlaşma (S) hesablanır.

$$S = \sqrt{\frac{\sum (X_i - \bar{X})^2}{n-1}} = 0.1494. \text{ Nümunədə anormal göstərici } X_n = 0.2165 \text{ -dir və}$$

$$V_n = \frac{0.2165 - 0.092}{0.1494} = 1.2$$

$n=3$ qiymətinə cədvəldə $\beta = 1.15$ uyğun gəldiyindən və $V_n \geq \beta$ olduğundan $B=0.2165\%$ göstəricisini nəzərə almaya bilərik.

3. Xassə göstəricilərinin nisbi dəyişməsinə xarakterizə edən variasiya əmsalı ($V\%-l\grave{e}$) hesablanır.

$$V = \frac{X}{S} 100 = (0.092 : 0.1494) 100 = 61,57\%$$

4. Seçmə sayı təyin edilir. Bunun üçün lazımi dəqiqlik dərəcəsi (P) əvvəlcədən seçilir. Bir qayda olaraq yaxşı dəqiqlik üçün $P=5\%$, kafi dəqiqlik üçün $P=10\%-ə$ qədər götürülür. Seçmənin sayı aşağıdakı düsturla təyin olunur:

$$N = t^2 V^2 \setminus P^2 = 1^2 (61)^2 : 10^2 \approx 37$$

NƏTİCƏ VƏ TƏKLİFLƏR

«Gön ayaqqabıların kəmiyyət və keyfiyyətə ekspertizası» mövzusunda yazılan buraxılış işində gön xammalının əsasını təşkil edən qaramal, qoyun, keçi, donuz at və s. dəriləri, bu dərilərin heyvanın yaşına görə qruplaşdırılması təhlil edilib.

Buraxılış işində həmçinin gönlük xammal sayılan iribuynuzlu heyvanların dərilərinin mikroquruluşu haqqında – epidermis, derma və nəhd qatı və eyni zamanda topoqrafik sahələri – boyun, çepçək və əmək hissələri haqqında məlumatlar verilmişdir.

Bunlardan əlavə dərilərin konservləşdirilməsində tətbiq edilən müxtəlif üsullardan, konservləşdirildikdən sonra gön zavodlarına göndərilən dərilərin istehsalı prosesinin hər üç mərhələsindən, bu üç mərhələnin ibarət olduğu ayrı-ayrı əməliyyatlardan, bu əməliyyatlar nəticəsində gön yarımfabrikatlarının keyfiyyətinin formalaşmasından da danışılıb.

Buraxılış işində gön yarımfabrikatlarının istehlak xassələrindən məsaməlilik və sıxlığı, dartılma zamanı göstəridiyi müqavimət, uzanma qabiliyyətinə malik olması, sürtünməyə qarşı müqavimət və s. haqqında məlumat verilib.

Gön yarımfabrikatlarının keyfiyyətinə qoyulan ümumi tələblərdən biri olan estetik tələblərdən danışılıb. Belə ki, estetik tələblər gönlərin xarici görünüşünə, rənginə, parlaqlığına, mereyasına qoyulur.

Buraxılış işinin təcrübəvi hissəsi üçün «Gön-dəri» ASC-də laboratoriyada götürdüyüm nümunələr üzərində gönlərin keyfiyyətinin təhlilini aparmışıq.

Götürülən nümunələrin ilk olaraq orqanoleptiki üsulla xarici görünüşü, rəngi, üz səthinin mereyası və astar hissənin görünüşü təhlil edilir.

Laboratoriya üsulu ilə laboratoriya da nümunələr üzrə dartılma zamanı gönlərin uzanmaya və qırılmaya qarşı davamlılığının, uzanma zamanı davamlılıq, qırılma zamanı nisbi uzanma, gönlərin sukeçirməsini, üz qatının möhkəmliyini və gərilmə zamanı gönlərin uzanmasını təyin etmişik.

Bütün bu yuxarıda deyilənləri nəzərə alaraq hazırkı buraxılış işində mövzu ilə əlaqədar aşağıdakı praktiki təklifləri verməyi məsləhət bilirik.

1. Hər il ölkəmizdə ayrı-ayrı ərazilərdə çoxlu sayda qaramal və qoyun kəsilib əhaliyə satılır. Bu küllü miqdarda xammal deməkdir. Əgər ötən dövrlərdəki kimi respublikada fəaliyyət göstərən gön zavodları öz işlərini davam etdirsəydi yəqin ki, insanların ayaqqabılara olan tələbatını ödəmək üçün xarici ölkələrdən yarımfabrikatlar və yaxud ayaqqabılar gətirilməzdi. Odur ki, respublikamızda gön emalı sənayesinin sahəsini yenidən qurmaq lazımdır.

2. Buraxılış işinin yazılması ilə əlaqədar «Gön-dəri» ASC-də olarkən laboratoriya təchizatı ilə maraqlandım. Doğrudur, gönlərin bəzi fiziki-mexaniki xassələrini təhlil etmək üçün ən müasir laboratoriya cihaz və avadanlıqları alınmışdır. Lakin gönlərin bəzi xassələrini təhlil edən cihazlar ötən əsrin ortalarından qalan cihazlardır. Bu cihazlarda isə müasir texnologiya malik olan gön yarımfabrikatlarının bəzi yararlı xassələrini təhlil etməyə imkan vermir. Yaxşı olardı ki, bu cihazlar yeniləri ilə əvəz olunsun.

3. «Gön-dəri» ASC-də süni mereyalı gönlər də istehsal olunur. Gön yarımfabrikatlarının mereləşdirilməsi prosesində hamar və müxtəlif relyefli tavalardan istifadə edilir. Tavaların növləri məhdud olduğundan eyni mereyalı gönlər, eynilik çoxdur. Buna görə də bu tavaları yeniləri ilə əvəz etmək daha məqsədə uyğun olardı.

4. İlk əvvəllər bilikli ayaqqabı mütəxəssisləri hazırlansın;

5. Bu mütəxəssislər ölkəmizdə ayaqqabının NTS-nin hazırlanmasına səy göstərsinlər;

6. Xaricdən ölkəmizə keyfiyyətsiz ayaqqabıların daxil olmasına yol verilməsin;

7. Ayaqqabıların istehsalı tək ayrı-ayrı kiçik sexlərdə deyil həm də respublika əhəmiyyətli iri müəssisələrdə həyata keçirilsin.

8. Respublika daxilində istehsal olunan ayaqqabı mallarının keyfiyyətini dünya standartının tələblərinə uyğunlaşdırılmasına çalışsınlar.

9. «DAIMONI» ayaqqabı fabrikindən başqa, digər yerlərdə istehsal olunan ayaqqabıların hazırlanmasında köhnə avadanlıqlardan istifadə olur. Bu isə keyfiyyətsiz malların satışa buraxılmasına səbəb olur. Yaxşı olardı ki, istifadə olunan avadanlıqlar yeniləri ilə əvəz olunsun.

ƏDƏBİYYAT

1. Həsənov A.H., Abbasov V.M., Quliyev F.F. Süni gönlərin kimya və texnologiyası. Qorqud nəşriyyatı, 1998.
2. Николаева М.А. Товароведение потребительских товаров. Изд «Норма», Москва, 1997, 278 с.
3. Снегирева И.А., Николаева М.А. Практикум по товароведению и стандартизации. М, МЭГУ, 1994.
4. Зыбин Ю.П., Авилов А.А., Гвоздев Ю.М., Чернов Н.В. Материаловедение изделий из кожи. Изд «Легкая индустрия», Москва, 1968, 384 с.
5. Богатырева Т.Г., Грызанов Ю.П., Задесенец Е.Е. Справочник товароведа, том 1, Москва. Экономика, 1988, 400 с.
6. Мельников Б.Н., Виноградова Г.И. Применение красителей, Москва, «Химия», 1986, 240 с.
7. Технология изделий из кожи /Под ред. Ю.П. Зыбина/, М, «Легкая индустрия», 1975.
8. Арбузов Г.А., Шипков П.Ф. Товароведение растительных дубильных материалов, 1932.
9. Михайлов А.Н. Химия дубящих веществ и процессов дубления, М., 1958.
10. Кубелка В.И. Бинко И. Синтетические дубители /перевод с чешск./М., 1959.
11. Гайдаров Л.П. Технологийа кожи. М., Легкая индустрия, 1974, 166 с.
12. Страхов И.П. влияние изменений дублящих соединений хрома на связывание с коллагеном. – Легкая промышленность, 1954, N 12, с. 26-29.
13. Курайтис С.А. и др. Применение новых синтетических дубителей для выработки кож /Курайтис С.А., Голубева С.К., Корзина Е.С – Кожевенная

промышленность, Экспресс информация, Сер.А., ЦНИИТЭИлегпром, 1974, 35 с.

14.Страхов И.П. и др. Дубление и наполнение кож полимерами /Страхов И.П., Санкин Л.Б., Куциди Д.А. – М., легкая индустрия, 1967, 222 с.

15.Тарасов Н.Н. Эффективность и качество – главные направления развития легкой промышленности. – плановое хозяйство, 1976.

16. Страхов И.П. и др. Отделка кож/страхов И.П., Головтеева А.А., Куциди Д.А., Санкин Л.Б.- М., Легкая индустрия, 1976.

17. Зыбин Ю.П. Конструирование изделий из кожи (обувь и его конструирование), изд. «Легкая индустрия», М., 1966.

18. Vəliməmmədov C.M., Həsənov Ə.P., Həsənov N.N. və Osmanov T.R. Gön-ayaqqabı malları əmtəəşünaslığı. Maarif, 1984.